

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Lubomír TOMEČEK

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Lubomír Tomeček

Sociální aspekty ve Starém Zákoně.

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Obor: Biblistika

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu, které jsem uvedl v závěrečném seznamu

V Opavě dne 14. listopadu 2012

.....

Chci vyjádřit své poděkování Mgr. Stanislavu Pacnerovi, Th.D. za ochotné a obětavé vedení diplomové práce, za cenné rady a podnětné připomínky.

Děkuji p. Mgr. Josefu Bednaříkovi za praktické rady, za podporu a praktickou pomoc s korekcí této práce.

Mé poděkování patří také Mgr. Benjamínu Zigmundymu, který mi vyšel vstříc s hebrejskými pojmy a překlady.

Chci poděkovat i vedení a zaměstnancům Penzionu sv. Zdislavy v Opavě za ochotu a vstřícnost, za umožnění dokončit má studia.

Děkuji Kongregaci Dcer Božské lásky za podporu, modlitby a pomoc při vyhledávání potřebné literatury.

Děkuji všem, kdo mi při psaní práce vyšli jakýmkoli způsobem vstříc.

Velké poděkování patří mé rodině, za pomoc, trpělivost a ochotu, za podporu v době mého studia.

„ Hospodine, Pane náš,
jak vznešené je tvoje jméno po vší zemi!
Svou vznešenost vyvýšil jsi nad nebesa.
Ústy nemluvnat a kojenců jsi vybudoval mocný val
proti svým protivníkům
a zastavil nepřítele planoucího pomstou.

Vidím tvá nebesa, dílo tvých prstů,
měsíc a hvězdy, jež jsi tam upevnil:
Co je člověk, že na něho pamatuješ,
syn člověka, že se ho ujímáš?

Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu,
korunuješ ho slávou a důstojností.
Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou,
všechno pod nohy mu kladeš.“

(Žalm 8, 1-7)

Obsah

Úvod.....	9
1 Sociální aspekty Starého zákona – základní pojmy.....	13
2 Člověk – vrchol Božího stvoření.....	18
2.1 Dospělost muže.....	18
2.2 Manželství, jeho uzavření a vzájemné soužití.....	19
2.3 Smysl, důležitost a cíl práce člověka.....	20
2.4 Dělník, dodržování jeho práv.....	21
2.4.1 Den sváteční.....	22
2.4.2 Půjčování věcí.....	23
2.5 Muži povolání Bohem ke službě.....	24
2.5.1 Muži proroci.....	25
2.5.2 Vůdci Izraele.....	26
2.5.3 Kněží, levité, nazirové.....	27
2.6 Vězeňství starozákonního Izraele.....	29
2.7 Muž otrokem.....	30
2.8 Cizinci a bezdomovci.....	32
3 Starozákonní pohled na ženu.....	34
3.1 Žena neprovdaná a ochrana panenství.....	34
3.2 Žena vdaná, její práva a povinnosti.....	35
3.3 Žena bezdětná a neplodná.....	39
3.4 Žena vdova.....	40
3.5 Rozluka a rozvod.....	41
3.6 Ženiny, konkubíny, otrokyně.....	43
3.7 Ženy cizoložné, prodejné a prostitutky.....	43
4 Starozákonní pohled na dítě.....	46
4.1 Děti vychovávané rodiči.....	46
4.2 Osirelé děti.....	48
5 Člověk v nemoci.....	50

5.1 Nemocní.....	50
5.2 Biblické údaje o nemocech.....	51
5.3 Uzdravení.....	54
5.4 Staří lidé.....	54
6 Biblické pojetí smrti.....	56
Závěr.....	61
Použitá literatura.....	64
Internetové odkazy.....	68
Použité zkratky.....	69
Příloha.....	71

Úvod

Co je člověk? Je to jedna z mnohých otázek, které i na mne osobně doléhají ve všedním životě. Ptám se po věcech, po hmotě, po životě, po jejich podstatě a zákonech: jaký mají smysl? Myslím, že člověk se vždy ptal po své vlastní podstatě, jaké je jeho postavení ve světě a jaký je smysl jeho existence. Člověk je ten, který odpovídá na otázky, ale také je ve velké míře klade. Je to součást jeho podstaty. Kladené otázky vyvolává nějaká znalost, nebo alespoň povědomí o daném problému. Člověk si musí klást otázky především o jiných lidech, zvláště o těch, kteří jsou mu jakýmkoli způsobem blízcí. Z otázek se rodí zásady společného života, jak mezi nejbližšími, tak i v širším slova smyslu. Člověk sám nic neznamená, jeho originalita se objevuje teprve ve společenství s jinými lidmi.

Tyto otázky jsem si pokládal také už dříve, když jsem pracoval v Azylovém domě pro muže v Opavě a později nastoupil jako pečovatel v Domově důchodců sv. Zdislavy ve stejném městě. Tam jsem začal více vnímat hodnotu člověka v jeho nemoci, stáří, ale i opuštěnosti, samotě i v odloučení od rodiny. Je pro ně velmi důležité vidět okolo sebe člověka blízkého, myslím tím své příbuzné, ale také ty, na kterých jsou odkázáni pomocí v domovech důchodců, hospicích a jiných zařízeních, která se mohou a chtějí postarat o člověka na sklonku jeho života. Ten nemusí hned znamenat definitivní konec života, ale pokud je člověk ve stavu, kdy jeho zdraví nedovoluje, aby byl doma sám, a není v jeho silách zvládnout všechny své tělesné a samozřejmě i duchovní potřeby, hledá pomoc. Jako pastorační pomocník mám možnost navštěvovat nemocné v nemocnici i doma. Je to pro mne velmi důležitá osobní zkušenost a vnímám ji jako službu pro tyto lidi. Dávno se stalo pro mne potřebou uvědomovat si hodnotu lidí nejen až ve stáří a nemoci, ale také v rodině a ve svém okolí a nebýt k těmto lidem lhostejný.

Písmo svaté je mi tím ukazatelem lidských hodnot, učí mě úctě k člověku a nabízí příklad nebo i návod, jak to uskutečňovat v praxi a v osobním životě. To je také důvod, proč jsem si vybral za téma této diplomové práce „Sociální aspekty ve Starém zákoně“. Zde chci poukázat na důležitost člověka od jeho stvoření, ukázat smysl jeho života, jeho hodnotu a naplnění až do jeho samotného konce. Chci se především vrátit ke kořenům starostlivosti o člověka, k těm kořenům, jejichž základ lidstvu dal Stvořitel nebe i země.

Žalm 8. v pátém verši klade otázku: „Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn

člověka, že se ho ujímáš?¹ To byla pro mne osobní výzva pro rozhodnutí psát o tomto tématu.

Členění práce mi vyplynulo z pohledu na běžný život, které dělí lidi do skupin, které mají svá specifika, své požadavky, potřeby a místa, kde potřebují pomoc nebo podporu. Během pozorného čtení Starého zákona mě napadlo, že téměř stejné skupiny lidí jsou i dnes. Proto prvotní osou této mé práce je člověk při svém zrození, životě, nemoci i smrti a to na základě četby a vnímání Starého zákona.

V první kapitole bych chtěl uvést nejdůležitější pojmy, které se týkají židovského sociálního jednání, sociální práce na základě starozákonních příkazů. Základní pojmy jsem vyhledal ve slovnících, v odborné literatuře, v tisku a snažil jsem se o vyhledání co nejpřesnějšího vysvětlení, které bude dále v práci používáno.

Druhá kapitola je věnována mužům. Uspořádání této kapitoly jsem rozčlenil na tři velké skupiny: nejprve to, co je v řádu stvoření, pak to, co Bůh ze Své vůle vyzvedává a člověka povolává ke službě a nakonec to, co člověka snižuje a zmenšuje jeho hodnotu.

Bůh stvořil člověka, stvořil nejprve muže, pak ženu. Úmyslně jsem vymezil pohled na muže od jeho náboženské dospělosti, abych zdůraznil právě to, že člověk byl stvořen dospělý, zralý, schopný tvořit, myslet a jednat. První podkapitolu chci věnovat manželství, neboť při stvoření Bůh lidem požehnal, aby plodili, množili se a naplnili zemi.

Po hříchu prvních lidí člověk musel odejít z ráje Božího přátelství a v „potu tváře jedl svůj chléb“.² Práce z mého pohledu není trest, ale prostředek lidského štěstí, moudrosti, obohacení sebe i jiných. Proto v další podkapitole se chci zmínit o pracujících lidech a ve zvláštní části o dni odpočinku, který Bůh posvětil a požehnal. Další podkapitolku

1 Překl. p. KUNICKÝ J., Rozjímavý překlad žalmů a kantik římského breviáře, str. 28...žalm se počítá mezi nejkrásnější žalmy Davidovy. Oslavuje Boží velebnost. hlavně však Boží lásku k člověku, kterého povýšil nad ostatní tvorstva.

STAROZÁKONNÍ BIBLICKÁ KOMISE. Výklady ke Starému zákonu III. Str. 260...Všemocný Pán se z nepochopitelné lásky sklání k ubohému smrtelnému člověku. Žalmistova slova se vztahují na člověka vůbec.

OPLETAL F., Rozjímání nad žalmy, str. 25-26...Žalm má dvě části: první oslavuje Boží velebnost a druhá oslavuje Boží lásku k člověku. Bůh při tak velkých tvůrčích činech pamatuje na člověka, který není ničím ve srovnání s velikostí slunce, měsíce a hvězd (v. 4-5). Sám o sobě je malý, ale Bůh ho dělá velkým. Sám o sobě je nepatrným, stává se však velkým a jeho velikost je od Boha, z Boha (v. 6-7). Člověk tak malý a nepatrný je nakonec větší než všechno viditelné tvorstvo, je korunou a pánem všeho. Proto nám pohled na úžasná díla vesmíru ukazují nejen naši nepatrnost a malost, ale zároveň i nekonečnou Boží moc, dobrotu a lásku vůči nám, která nás pozvedá nade vše, otcovsky se o nás stará a všechno nám dává k dispozici. To vše proto, že „Bůh stvořil člověka, aby byl Jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím“ (Gn 1,27).

2 Srv. Gn 3,19

jsem věnoval službě ke zmírnění chudoby – alespoň tak rozumím půjčování věcí a peněz.

V životě člověka jsou etapy, kdy touží poznat, kam bude směřovat jeho život. Bůh má prostředky, jak člověka oslovuje a nabízí mu cestu, která je pro něj dobrá a která ho naplní. Bylo by jednodušší slyšet Boží hlas přímo, jak to popisují knihy Starého zákona! Bůh ve své lásce si volil lidi, kteří měli být Jeho ústy, ty, kteří měli vést Jeho lid Izrael i ty, kteří měli svým životem sloužit Jeho úctě v chrámu, nebo jen svým životem ukazovat na řád, který Bůh člověku dal. Proto další kapitola bude pojednávat o těchto vyvolených mužích, kteří odpověděli na Boží výzvu a šli cestou, kterou jim ukázal.

Během četby Starého zákona jsem si uvědomil, že není nic horšího, než když člověk ztratí možnost projevit se jako bytost se svou důstojností, jedinečností a svobodou. Někteří lidé tuto možnost ztratí na čas, pokud nevyprší jejich trest ve vězení. Ale lidé, se kterými okolí zachází jako s věcmi, ztratí svobodu a důstojnost zpravidla navždy. Otroctví je zavrženíhodné už tímto postojem, že člověka degraduje na věc bez citu, bolesti a vůle. Také těmto skupinám chci věnovat samostatné části své práce.

Dnešní doba je plná obav z cizího vlivu a předsudků. Starý zákon varoval před předsudky vůči cizincům a těm, kdo ztratili střechu nad hlavou. Proto i touto skupinou se budu zabývat.

Další velká kapitola bude věnována ženám, jejich postavení v židovském společenství od narození až k životu v manželství. Žena ve starozákonní době neměla stejná práva jako muž, protože společnost byla přísně patriarchální, ale přesto postavení izraelské ženy bylo daleko lepší než v okolních národech. Budu se zabývat otázkou, jak se na ženy dívá Starý zákon. V jedné z podkapitol se chci věnovat rozluce a rozvodu manželství, vdovám, svou podkapitolu budou mít i ženy, o kterých se „ve slušné společnosti nemluví,“ ale Starý zákon se o nich zmiňuje.

Následující kapitolu chci věnovat dětem. Děti jsou součástí Božího řádu a také naplněním manželského života. Jsou součástí rodiny, ale současně její nejzranitelnější část. Veškeré problémy rodiny se jich týkají v plné míře a proto se chci zamyslet i nad dětmi nejvíce ohroženými bídou hmotnou i mravní – nad těmi, které přišly o rodiče.

Velkou kapitolu věnuji lidem nemocným. Vždyť nemoc patřila a patří k životu, byla a je upozorněním na vlastní hranice možnosti a slouží k růstu osobnosti, ať je to dospělý muž, žena, nebo i dítě. Starý zákon vnímá nemoc spíš jako následek hříchu, ale Jób v

nemoci jako životní zkoušce vyzrál a byl Bohem požehnan. Část této kapitoly je věnována i starým lidem s jejich bolestmi, které přichází s věkem, i s nadčasovou moudrostí, načerpanou během jejich života.

V závěrečné části této práce je pro mne důležité připomenout člověka ke konci jeho pozemského života, starozákonní postoj ke smrti fyzické i o účtě k zemřelým.

Chtěl bych, aby tato moje práce byla teoretickým shrnutím všeho dobrého, co Bůh připravil pro lid, který si vyvolil, aby znovu našli cestu k Němu samému i k sobě navzájem. Nemohu se pokoušet nalézt něco nového, co ve Starém zákoně ještě nikdo neobjevil. K tomu nejsem dostatečně vzdělaný. Spíš jsem hledal i netradiční souvislosti historie vyvoleného národa s jejich dnešním životem a v neposlední řadě také vyzdvihnout beze slov to, co z Hospodinových nařízení nebylo překonáno dodnes.

1. Základní pojmy sociálních aspektů – starozákonní pojmy.

Na začátku této diplomové práce bych chtěl vyzvednout starozákonní pojmy týkající se „sociální práce“, která byla následkem plnění Hospodinových nařízení. Chtěl bych vysvětlit základní pojmy starozákonní „sociální nauky“, abych ukázal na dokonalost Božích nařízení, plných smysluplnosti, které v lásce nejvyšší ochraňují a obohacují člověka a zároveň ho učí nemyslet jen na sebe a vnímat druhého člověka. Člověka dělá člověkem to, že se cítí být součástí širšího společenství, cítí se být zodpovědný sám za sebe ale i za jiné.

Pro orientaci jsem v této kapitole úmyslně chtěl řadit pojmy abecedně, jen první pojem, protože je zásadní pro pochopení všech ostatních pojmů, se tomuto řazení vymyká.

Základní pojem *sociální* pochází z lat. *societas*, to znamená společenství, společnost, nebo spolek. *Společenství* usiluje o svůj vnitřní rozvoj, např. o utváření hodnot, které jsou důležité pro osobní růst členů v určitém společenství a jejich vzájemnou solidaritu. Společnost v širším slova smyslu je trvalé sdružení osob, které uskutečňují nějaký společný cíl. V užším slova smyslu jde o trvalé sdružení, zaměřené na uskutečnění existenciálních účelů svých členů.³ Další latinské slovo *soció* znamená spojovat, sdílet. Z tohoto slovního základu tedy lze odvodit tento pojem jako sounáležitost společenství lidí, vzájemné vazby mezi lidmi.

O formách a podobě sociální péče ve starověkém Izraeli najdeme zmínky ve Starém Zákoně, který vznikl zhruba od 9. do 2. století př. n. l., zčásti i na základě starších předloh. Židovský étos sociální podpory je spjat s představou Boha jako Toho, kdo se na jedné straně ujímá slabých a zkroušených a je jejich ochráncem a na straně druhé vyzývá věřící k činné sociální aktivitě a k pomoci lidem v nouzi.

Cizinec (ger אר) nesměl být zotročen a ani nijak jinak znevýhodněn oproti domácímu obyvatelstvu. Izrael měl pamatovat, že byl sám otrokem v Egyptě a

3 Srov. UHÁ., *Teológia a sociálne otázky*, s. 86

vzpomínka na toto příkoří měla hostům v zemi zajistit spravedlivé sociální postavení. Každý, kdo se usadil v zemi jako host (*nokri*), byl považován za bližního, jak to vidíme v Ex 12,49; Lv 24,22; Nu 9,14; Nu 15,15.⁴

Pojem *dar*,⁵ *oběť*⁶ - ve starozákonním chápání existují desítky výrazů a znamená doslova „něco dát ze svého, vzdát se něčeho ve prospěch někoho“. Neznamená vždy jen dát něco Bohu, ale je pamatováno na druhého člověka. Není možné zapomenout na Boží dary lidem.⁷

S tímto pojmem souvisí také slovo *chudoba*.⁸ Neznamená jen hmotnou nouzi, ale také odloučení od Boha, od zdroje dobra a blaha. Pro potřebného člověka je nedostatek stejně bolestný jako odloučení věřícího od Boha. Přestože je ve Starém Zákoně vyjádřen názor, že chudoba jako taková nemůže být nikdy zcela eliminována ze světa,⁹ bylo

4 SBT str. 57

5 BS str.115...1) Někdy dar neznámá nic jiného než zdvořilé vyjádření pro výměnný obchod, neboť se rozumělo, že obdarovaný se odplatí stejným způsobem (Gn 23,10-20; 1Kr 10,10.13; srov. 2S 24,21-24). Jindy znamenal dar žádost o přízeň nebo obnovení přízně (Gn 32,20; 33,11; 34,12; 43,11; 1S 25,27; 30,26; Př 18,16). Dar se snadno mohl proměnit v úplatek, který byl ve SZ přísně zakázán (Ex 23,28; Dt 16,19; Ž 15,5; Př 17,23; Iz 1,23; 5,23). -2) Dar jako pocta a poplatek králům (Sd 3,15; 1Kr 4,21; Ž 72,10), prorokům (1S 9,7; 2Kr 8,9; Dn 5,17), levitům (Ex 23,15; 34,20). -3) Dar jako oběť Bohu (Mal 1,8); přijal – li Hospodin dar, znamenalo to přízeň (Sd 13,23; 2Pa 7,1), nepřijal – li nepřízeň (Gn 4,4; Mal 1,10). Proroci usilovně bojují proti názoru, jakoby bylo možno Boha uplatit (Iz 1; Ž 50; Dt 10,17). -4) Obdarování v našem slova smyslu (Jer 40,5; 2S 11,8; Est 9,22; 1S 18,4; Gn 24,53).

6 BS str. 518 – 521..Z nejobvyklejších jmen ve SZ pro oběti jsou tyto: a) věci svatosvaté (*ko dašim*) Nu 18,8), jež zahrnují nejen obětní zvířata, nýbrž i dary jako desátky, které vůbec nepřišly do styku s oltářem; b) oběti ohnivé (‘iššé) (Lv 7,35; Dt 18,1) jsou oběti, jež nějak přišly do styku s oltářním ohněm, takže příležitostně i „chleby předložené“, které přicházely do styku s ohněm jen prostřednictvím kadidla, byly nazývány obětmi ohnivou (Lv 24 7.9). c) oběť suchá (*minchá*), původně označení „daru“ nejen božstvu, ale i králům, tedy poplatek, pocta (1S 10,27; Am 5,25): V náboženském okruhu se věřilo, že všechno pochází od Boha (1Pa 29,14), oběti se staly výrazem vděčnosti za dary a skutky Boží (Dt 26) a prostředkem sociálního soucítění (Dt 16,10-11). Obětní systém SZ byl určen pro vyvolený lid, kterému platila Boží zaslíbení a spasení Hospodinovo, má vést k tomu, že při obětech nešlo o to, jak získat Boží milost, ale jak ji udržet. Oběti nepřinášely „vykoupení“, ale byly přinášeny těmi, kteří už stáli ve smlouvě s Bohem, a pouze utvrzovaly milost Boží. Oběti Starého zákona jsou prostředky milosti nebo svátostmi SZ.

7 Kaz 3,13; 5,19

8 SBT str. 142 -143...Chudoba v Izraeli byla pokládána za nevyhnutelné zlo, zvlášť ve srovnání s nerozpracovanou představou hmotného bohatství jako zřejmé odměny za věrnost Bohu (Ž 1,3; 112,1.3). Starozákonní moudrost nepopírá, že existovali početní chudí (Př 19,1.22; 28,6), ukazuje také, jak je chudoba často důsledkem nepořádku a nedbalosti (Př 11,16; 13,4.18; 21,17), pranýřuje lenost, která vede k nouzi (Př 6, 6-11; 10,4; 20,4.13). Chudoba se stává příležitostí ke hříchu. Nejlepší je střední cesta mezi chudobou a bohatstvím (Př 30,8; Tob 5,18).

BS str. 249...Mezi chudé ve SZ patřily zvlášť vdovy, sirotci, příchozí a leviti (Dt 12,12.19; 18, 1-8). Péče o chudé byla v Izraeli mimořádně vyvinuta. Proroci se zastávali práv chudých a sociálně slabých (Iz 1,23; 10,2; Ez 22,7.29; Mal 3,5). Zákon Hospodinův žádá lásku k člověku jako důsledek lásky k Bohu. Chloubou bohatých lidí bylo podporování chudých, vdov a sirotků (Job 31,16-22).

Proroci upozorňovali na to, že je třeba nového „neobřezaného“ srdce, aby došlo k nápravě (Jer 4,4; Am 5,24).

9 Dt 15,11

cílem biblického zákonodárství starověkého Izraele omezit chudobu na minimum.

Podle starozákonního výkladu, je výraz *Láska k bližnímu*¹⁰ odvozována od Boží lásky. Protože každý člověk je Boží výtvar, je ho třeba milovat jako sebe. Judaistický výklad se omezoval jen na své souvěrce, a přesto v širším pojetí je člověk jako Boží stvoření vysoce ceněn, i když nepatří k „vyvolenému národu“.¹¹ Nesmí se však opomíjet Boží nařízení v Izraeli: milovat, ctít a respektovat hosta, který se usadí v zemi a zaručit mu spravedlivé zacházení. Desatero přikázání nařizuje, že se den odpočinku také vztahuje na hosta.

Milost,¹² *přízeň* (hebr. *chesed*), se také překládá jako milosrdenství. Tento termín se vyskytuje často s pojmem smlouva a znamená věrnost, postoj, kterého by se obě smluvní strany měly držet. Nejlepší překlad by měl asi znít jako „smluvní láska“. Přízeň se také vyskytuje jako slovo *hen*, v označení vztahu nadřazeného vůči podřízenému. Tento vztah můžeme přeložit volně jako *laskavost*.

Milostivé léto (Léto Hospodinovo) byl každý padesátý rok, kdy si měla odpočinout země a tento rok byly vráceny majetky všech Izraelitů, kteří upadli kvůli bídě do dluhů a museli majetek zastavit, nebo sama sebe prodat do otroctví. Byli propuštěni natrvalo, i když se snad před tím rozhodli u svého pána z jakýchkoli příčin zůstat. Tento rok zviditelňoval fakt, že žádný bližní nesměl být trvale zbaven svobody a dědictví (Lv 25,2.4.5).

*Národ*¹³ je pro Židy společenstvím lidí, které spojuje jedno náboženství, jedno území,

10 NBS str. 547...Láska k Bohu – Bůh požaduje abychom jej milovali celou svou bytostí (Dt 6,5). Jde o výzvu ke vztahu osobní odevzdanosti, který vzniká a rozvíjí se prostřednictvím Božího díla v lidském srdci (Dt 30,6). Láska k člověku – Bůh ustanovil, aby láska představovala normální, ideální vztah a jako taková je potvrzena láskou Boží (Lv 19,18).

BS str. 369...předmětem lásky je především Izrael jako celek (Ex 4,22) a jednotlivec jen jako část tohoto celku. Už v žalmech se ukazuje myšlenka Boží lásky k jednotlivci, zvláště je-li bezmocný a potřebný (Ž 146,7; Př 12,2). Pojem bližního se rozšířil u proroků také na sousední národy, mezi nimiž měl Izrael misijní úlohu (Iz 49,6; Jon).

11 Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 101

12 BS str.426-427...Ve vztahu Boha k člověku jde vždy o nezaslouženou přízeň (Gn 6,8; Ž 51,20; 119,29; Iz 30,18; 49,8; Jr 42,12; Ex 34,9; 2Kr 13,23). Milost úzce souvisí s milosrdenstvím (Neh 13,22), ale vztahuje se na ty, kteří už vypadli ze smlouvy anebo ještě nebyli vůbec ve smlouvě. Tak také Noe „našel milost před Hospodinem“ Gn 6,8), ačkoli Hospodin ještě s ním neuzavřel žádnou smlouvu. Z toho plyne, že milost je širším pojmem než milosrdenství a že milosrdenství je důsledkem nepodmíněné a nezasloužené milosti. Pojmy milost a milosrdenství tvoří jednotu SZ a NZ.

13 SBT str. 254-255...SZ rozděluje lidstvo na dvě velké skupiny, kterým dává rozdílná jména. Na jedné straně je Izrael, Boží lid (*cham=řecky λαος*), *vyvolený*, spojený s Bohem prostřednictvím smlouvy a Božích zaslíbení, a na druhé straně jsou národy (*gójim = řecky ethne*). Nejde o rozlišení politické nebo národnostní, ale v první řadě o rozdíly náboženské. K „*národům*“ patří ti, kdo „neznají Hospodina“ (pohané), kdo nesdílejí život jeho lidu.

BS str.470-471...Izrael je lid Boží, ostatní svět jsou národové, sloužící modlám. V Ex 20,3

jedna historie. Vyvolený národ vyjadřuje ve své podstatě vznešenost ve svém vyvolení Bohem, v tom, že Bůh dal svému lidu zákon a pravidla pro život.

Obrana znamená schopnost neuposlechnout zlé myšlenky, nerealizovat doopravdy něco, co by jinému člověku ublížilo.

Odškodnění je z biblického pohledu satisfakcí, náhradou za způsobené zlo.

Slovem *právo*¹⁴ rozumíme sepsané nároky člověka, to, co smí očekávat od společnosti.

Jedněmi z nejdůležitějších slov, vyskytujících se ve Starém Zákoně jsou slova podobného významu: *pomoc a služba*.¹⁵

Pomocí rozumíme ve starozákonních textech aktivní činnost jednotlivce nebo skupiny, adresovanou někomu jinému za účelem zlepšení jeho situace. Tato činnost není zdarma: Bůh odmění toho, kdo koná dobro.

Služba má jiný význam: bez nároků na odměnu dělat něco z vyššího pověření, zpravidla z pověření samotného Boha. Toto vysvětlení se týká hlavně proroků a vůdců Izraele.

Sabatový rok (Léto odpuštění) znamenalo každý sedmý rok návrat k původnímu stavu věcí: věřitel nesměl upomínat dlužníka, izraelští otroci byli propouštěni na svobodu.¹⁶

*Spravedlnost*¹⁷ na rozdíl od slova právo znamená to, co skutečně člověk dostane. Je

proroci vyzdvihují odlišnost lidu Božího, nedovoluje, aby se Izrael směšoval s pohany, i když bylo pohanům umožněno zapojit se do svazku lidu Božího (srov. Rut). Gn 22,18; 26,4 mluví o tom, že Izrael se stane požehnáním pro všechny národy.

14 SBT str. 372...Právo má dva základní rozměry: individuální a společenský. Je to základ řádu uvnitř lidských vztahů v dané společnosti, tak zajištěných určitých možností pro každého jednotlivce v ní. Každé společenství má svůj vlastní právní systém pro dodržení těchto práv. Izrael je velmi hrdý na svůj právní systém a pokládá jej za jeden z nejcennějších darů Božích (Dt 4,6).

15 SBT str.441-443....„Služba je překladem řeckých výrazů *diakonos, diakonia*. Ve Vulgátě mu odpovídá slovo minister, jako překlad hebr. *mešaret* (Ex 24,13; Jozue, Mojžíšův služebník), kterým jsou označováni také kněží, služebníci oltáře (Iz 61,6; Ez 44,11; Jl 1,9). Služebníky oltáře, vybranými z lidu Božího, byli ve SZ: králové, proroci, celý kněžský rod – ti všichni jsou služebníky Božími a vykonávají úlohu mezi ním a jeho lidem. „Služebník Boží“ patří ve SZ mezi čestné tituly. Hospodin nazývá „svým služebníkem“ člověka, kterého povolává ke spolupráci na svých vlastních záměrech. Všichni tito služebníci jsou vyvoleni s jediným cílem: vést lid k věrnosti ve službě, kterou od něj Bůh očekává (srv. Ž 105,6.26.45).

16 Dt 15,2; 31,10

17 SBT str. 468-469...Výraz *spravedlnost* označuje v první řadě právní řád. Právo odsoudit a potrestat nutí každého zachovávat zákony nebo zvyklosti. Je běžné mluvit o Boží *spravedlnosti* a dovolávat se jeho konečného soudu pro posouzení vztahu mezi člověkem a Bohem. Ve starém izraelském zákonodárství se vyžaduje od soudců poctivost v úřadě (Dt 1,16; 16,18.20; Lv 19,15.36) a nejstarší přísloví oslavují královskou *spravedlnost* (Př 16,13; 25,5). „*Spravedlivý*“, znamená „jsoucí v právu“ (Ex 23,6) nebo „*spravedlivý soudce*“ (Dt 16,19), jehož povinností je v každém případě ospravedlnit nevinného, to jest osvobodit jej, zjednat mu právo (Dt 25,1; Př 17,15). Předexiloví proroci často obviňují nespravedlivé soudce, pranýřují chamtivost králů a útisk chudých. Ohlašují potrestání

zajímavé, že pojem právo je ve smyslu pozemském, ale spravedlnost je u Boha...

Útočištná města byla místem azylu¹⁸ pro ty, kteří se dopustili prolítí krve. V Izraeli platil zákon krevní msty na nejbližším mužském potomku. Toto právo útočiště se však týkalo jen neúmyslných skutků.

Záchrana, spása,¹⁹ znamenají totéž, co aktivní nárok na pomoc, což je také možné vysvětlení slova spravedlnost. Spása je chápána v duchovním slova smyslu.

Tyto starozákonné pojmy, které bychom mohli přiřadit ve slovníku jako „prosociální“, jsem uvedl záměrně i s jejich vysvětlením. Hluboký smysl a důsledek pro člověka jako jednotlivce i pro společnost je nepřehlédnutelný. Je na teologii, je-li v tomto patrný samotný Bůh nebo člověk, inspirovaný Duchem svatým. Jejich hlubší význam bude rozpracován v dalších kapitolách této práce.

vinných (Am 5,7; 6,12; Iz 5,7.23; Jer 22,13.15). Proroci připojují k napomenutí pozitivní výzvu: „ Uplatňujte právo a spravedlnost“ (Oz 10,12; Jer 22,3).

18 Nu 35,9 - 34

19 SBT str. 463-464...Spása (řec. *sozo*) vyjadřuje hebrejščina celou řadou výrazů, odvozených od společného kořene. Spasit znamená vytrhnout z nebezpečí života. Podle druhu nebezpečí má čin vysvobození podobu ochrany, osvobození, vykoupení nebo vyléčení, stejně jako spása má pak podobu vítězství, života, pokoje...Tato základní lidská zkušenost pomáhá vysvětlit nejdůležitější z Božích výroků na této zemi: “ Bůh spasí člověka....“

2 Člověk – vrchol Božího stvoření

Šestáho dne Bůh utvořil z prachu země člověka, prvního muže. Hebrejsky je muž nazýván „iš“.²⁰ Je zajímavé, že Bůh tvoří předchozí stvoření „z ničeho“, člověk je tvořen z prachu země. Člověk je pevně spojen svou součástí se zemí, je ale stvořen k obrazu Božímu svou nesmrtelnou duší.

Člověk je popisován jako osamocený, přestože se nachází v ráji, v zahradě Edenu! Ani intimní sdílení Božího života nestačí člověku, k jeho podstatě je zapotřebí sdílení se stejným jeho druhu. Když Bůh vyslovuje slova: „Není dobře, aby byl člověk sám“, je zde použito výrazu *muž*. Slova o osamocení je však třeba chápat pro „člověka“ ve vztahu k ostatnímu stvoření, i v jeho vztahu k Bohu, který je zcela jiný. Bůh mu přivádí všechna zvířata a on je pojmenovává a nenachází partnera. Tak „muž“ - „člověk“ si sám sebe uvědomuje jako jiného před zvířaty. Tento aspekt naznačuje, že člověk nenalézá žádné rovnocenné partnerství, ani ve vztahu se zvířaty, ani ve vědě a poznávání světa (Adam pojmenovává věci, ale nenachází v tom uspokojení). Člověk zakouší nepřekonatelnou propast oddělující tvora od Stvořitele a člověka od ostatního tvorstva.²¹ Zpočátku je tedy člověk sám a jako takový se cítí neúplný. Nic nenaplní touhu po lásce a po společenství. Bůh přichází s iniciativou stvoření ženy.²² Stvoření zde není postaveno do vztahu s plodností nebo zachováním rodu, nýbrž zcela jasně je charakterizováno jako naplnění muže, má tedy charakteristiku vztahu a tedy vzájemné lásky.²³

2.1. Dospělost muže

Narození a dětství chlapců (i dívek) je věnována 5. kapitola, ve které se zaměřím na dětství jako takové.

Chlapec se stával právoplatným dospělým mužem po uplynutí svého 13. roku věku. Do té doby byl považován za dítě. Do doby duchovní dospělosti se chlapci vzdělávali, museli se naučit náboženským povinnostem, modlitbám, četbě posvátných textů. Obřad, kdy chlapec byl uváděn do společenství dospělých mužů se nazývá „*bar Micva*“ (Syn

20 Gn 2,23; pozn. „Jde o pokus česky vystihnout hebrejský názvuk mezi „muž“ a „žena“ (‘iš a ‘iššá), kterým se naznačuje jejich sounáležitost.

21 Řehoř Nysský, O stvoření člověka, NPNF2-05

22 Gn 2,21-22

23 BEDNAŘÍK, J. Manželství, str.2

Příkázání). Od té doby mohl být mladý muž kdykoli vyzván, aby předčítal v chrámě nebo v synagóze. Znamením dospělosti chlapců bylo nošení posvátného roucha (*talith*), kterým se při modlitbě zahalovali. Tato zvyklost pochází již od Mojžíše, který si vždy při předstoupení před Hospodina zahaloval hlavu i tvář.²⁴ Na okrajích talithu byly třásně, symbolizující povinnost modlitby. Tato praxe je v judaismu doposud platná a závazná.²⁵

2.2 Manželství, jeho uzavření a vzájemné soužití

Hoch a později mladý muž byl veden k tomu, aby se učil řemeslu, případně duchovnímu stavu, ale vše souviselo s tím, aby uživil rodinu. Dříve se muž neměl ženit. Za neuvážené manželství se považovalo to, kdy muž nebyl schopen svou ženu uživit. Toto bylo odsuzováno.²⁶ Talmud také vzpomíná na sňatek kvůli penězům: „Kdo si vezme ženu pro peníze, bude mít děti se špatnou pověstí.“²⁷

Spravedlivý byl muž, který se snažil žít podle Božího Zákona v upřímnosti a v pravdě. Svou naději nekládal do bohatství, jen do Boha a Jeho slova.

Manželství má podíl na dobrech Bohem stvořených věcí.²⁸ Zároveň je viděno jako znázornění Boží smlouvy s člověkem a je na ně pohlíženo z hlediska osobní lásky a věrnosti dvou lidí.²⁹

Budoucí manželku synovi vybírali rodiče, ale bývalo zvykem se zeptat syna (i dcery), jestli s volbou souhlasí. Po tomto souhlasu byly zasnuby (*lenaim*), doba zasnoubení trvala zpravidla rok, snoubenci spolu nebydleli, ale obec již věděla, že patří k sobě. Při zasnubách se sepisovala předmanželská smlouva, která obsahovala soupis majetku a slib věrnosti. Rodiče budoucího manžela dávali rodičům snoubenky jako dar značnou sumu peněz (*mohar*). Bývalo zvykem, že rodiče budoucí nevěsty si mohar neponechávali a dali jej své dceři. Někdy otec nevěsty k *moharu* přidával peníze, majetek i otrokyně.

Pokud ženichova rodina neměla peníze na mohar, mohl si muž svou budoucí manželku vysloužit prací u svého budoucího tchána na tak dlouho, až si ženu odsloužil (tak to udělal Jákob u Lábara, když sloužil za Ráchel).

24 Ex 3,6; 34,29-34

25 PUTÍK, A., PAVLÁT L., FIEDLER J. Židé, dějiny a kultura, Dospělost, str. 126-127

26 Dt 20,5-7

27 COHEN A. Talmud pro každého, str. 207

28 Gn 1,31

29 Srv ŠRAJER Jindřich, Plodnost v kontextu starozákonního manželství, TT, ročník 12 2001, str. 184

Vlastní obřad uzavření manželství byl dovršen ústní přísahou ženicha a nevěsty (*tekist kaf*). Po požehnání rodičů byli snoubenci uznáni za manžele. Nevěsta od ženicha dostávala na znamení slibu prsten a vlastní manželskou smlouvu, kterou si uschovala.³⁰

Muž byl pánem ženy, rodina se nazývala jeho jménem. Muž byl také vždy hlavou své rodiny.

Ve 3. kapitole knihy Sírachovcovy se mluví o úctě k rodičům, děti si mají vážit otce a matka má mít vliv na syny. Kdo ctí otce, dočká se odpuštění svých vin. Kdo si váží otce a matky, jako by sbíral poklady. Kdo ctí otce, dává odpočnutí své matce (že se nemusí nad neshodami trápit). Milosrdenství vůči otci bude synovi započteno jako klad, až bude souzen Bohem pro svá provinění.

Kdo opouští svého otce, jakoby se rouhal Bohu, kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina.

2.3 Smysl, důležitost a cíl práce člověka.

Zdrojem obživy dělníka, pracujícího za mzdu, aby se uživil, byla jeho práce (hebr. *ma'seh*), což znamená doslova skutek, dílo. Jinde starozákonní texty nazývají práci námahou a únavou (hebr. *j'gí'á*) nebo bídňá námaha (*amal*).³¹ Práce je základním prvkem lidské existence. Od počátku si Bůh přál, aby člověk pracoval, práce je podle Božího plánu zdroj nejen obživy, ale i moudrosti a požehnání. Práci je třeba ctít, protože je zdrojem bohatství, nebo alespoň činí podmínky lidského života důstojnými a obecně je účinným nástrojem proti bídě.³² Už vyprávění o stvoření světa a člověka, obrazně rozložené do šesti dnů, podtrhuje Boží vůli, podle které je lidská práce odrazem činnosti samého Stvořitele, který stvořil člověka „ke svému obrazu“ a tak jej uvedl do své činnosti s jejími zájmy a cílem.³³

Hříchem prvních lidí se i práce stává břemenem pro člověka a ztrácí tak svou pravou hodnotu. Jako je porod bolestným vítězstvím života nad smrtí, tak je i lidská práce, každodenní námaha při práci, výkonem moci nad stvořením, kterou Bůh člověku svěřil.³⁴ Práce byla a je i dnes zneužívána k vykořisťování člověka člověkem, kdy spravedlivá práce má zasluhovat spravedlivou mzdu. Teprve vykoupením se práce opět

30 PLECHÁČOVÁ, L. Zvyky a ustanovení židovské náboženské obce, str.59 - 60

31 Srov. NBS, str. 810

32 Př 10,4

33 Dt 5,13. 30,19

34 Srov. SBT, str.367

stává tím, čím je: zdrojem lidského požehnání – udílení dobra.

Bible si cení dobře vykonané práce, zdatnosti a horlivosti pracujícího rolníka, kováře a hrnčíře a vyjadřuje se velmi obdivně o zdařilých uměleckých výtvorech, jako je Šalomounův palác.³⁵ Nezná ale slitování s výrobcí model, i když přesto uznává jejich zručnost, přestože svým výtvozem neoslavují Hospodina, ale obdivují modlu.³⁶

Účelná práce odlišuje člověka od ostatních tvorů. Poctivá práce přináší Boží požehnání.³⁷ Zvláště kniha Přísloví je plná napomínání k pilné a kvalitní práci.³⁸

2.4 Dělník, dodržování jeho práv

Podle Stvořitelova záměru stvořené skutečnosti, které jsou samy o sobě dobré, existují kvůli člověku. Úžas nad tajemstvím velikosti člověka vede žalmistu ke zvolání: „Co je člověk, že na něho myslíš, co je smrtelník, že se o něho staráš! Učinils ho jen o málo menším, než jsou andělé, ověnčils ho ctí a slávou, dals mu vládnout nad dílem Svých rukou, položils mu k nohám všechno.“^{39 40}

Výše jsem uvedl, že člověk musí a musel pracovat nejen proto, že tento úkol dostal od Stvořitele, ale také kvůli tomu, že práce člověka je službou svým bližním, důkaz morální odpovědnosti ke své rodině a také k národu, ke kterému člověk patřil a patří. Aby byla práce zdrojem příjmu a důstojného života, muselo být pevně stanoveno, za jakých podmínek člověk pracující za odměnu (za mzdu) má pracovat, aby nedocházelo k jeho zneužívání. Starozákonní proroci také nezapomínají popisovat případy, kdy člověk člověka zneužívá díky námezdní práci.

Bůh se staví na obranu dělníka slovy: „Nebudeš odírat a utiskovat svého druhu, výdělek dělníka, kterého najmeš, nezůstane u tebe do rána.“⁴¹ Totéž je také zdůrazněno v Deuteronomiu: „Nebudeš utiskovat nádeníka, zchudlého a potřebného ze svých bratří, ani ze svých hostí, kteří žijí v tvé zemi, v tvých branách. Dáš mu jeho mzdu ještě téhož dne, než zapadne slunce, neboť je zchudlý a svým životem na mzdě závislý, aby nevolal proti tobě k Hospodinovi a aby na tobě nebyl hřích.“⁴² Prorok Jeremiáš vyslovuje běda

35 1 Kr 7,1-12

36 Iz 40,19

37 Ž 65,10.14; 128,2

38 Př 6,6 - 11

39 Ž 8,5 - 7

40 Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír, Kompendium sociální nauky církve, str. 175

41 Lv 19,13

42 Dt 24,14 - 15

tomu, kdo nutí dělníka pracovat zadarmo a jeho výdělek mu nedává.

Dělníci měli právo na odpočinek během dne, podle zvyklostí na jídlo během práce, ale především se na ně vztahoval sobotní a sváteční klid. Sobota – sabbat, měl výjimečné postavení v pracovním týdnu, den zajišťující odpočinek po příkladu Stvořitele, Boha činného i odpočívajícího, Boha osvobozujícího od nevolnictví. „Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh odtud vyvedl pevnou rukou a vztaženou paží. Proto ti Hospodin, tvůj Bůh přikázal dodržovat den odpočinku.“⁴³ Hospodin člověku otevře štědrá dlaň a požehná práci lidských rukou.⁴⁴

Prorok Ámos v Severním království kritizoval kult „*Bášanských krav*“, který v původním smyslu uctíval sochy býků, sloužících jako podstavec neviditelného Boha ve svatyních v Bét-elu a Danu. Změnil se v pohanské uctívání Baala jako býka. Tento kult krom náboženské zvrácenosti měl za následek zvrácený vztah k bližním. Vedl k nemilosrdnému postoji vůči trpícím a potřebným. Jejich ochráncem se stal Hospodin. Hospodinova spravedlnost věrně stojí na straně nuzných a bude soudit násilníky.⁴⁵

2.4.1 Den sváteční

V knize Genesis nacházíme text o stvoření světa, že Bůh sedmého dne odpočíval (dosl. „ustal“ , hebr. *wajjanah*) , že tento den posvětil. V této zprávě se nevyskytuje pojem „*sabbat*“, ale objevuje se slovní základ, ze kterého vznikl základ tohoto slova: „Sedmého dne dokončil Bůh své dílo, které konal; sedmého dne přestal konat veškeré své dílo.“⁴⁶ Den odpočinku je proto řádem stvoření.

O dodržování dne klidu jasně mluví 4. přikázání v knize Exodus. Také je zde zmínka ve smyslu odpočinku, kdy Izrael nemusí ani sbírat manu, protože předchozího dne obdrželi dvojnásobné množství a zásoby many se nekazily. Sedmý den je zasvěcen Hospodinu.

„Odpočineš ty, tvůj otrok, tvůj host, tvé dobytče“, přikazuje Deuteronomium. Je pravda, že v pozdější starozákonní historii se měnil vztah i ke slavení dne odpočinku. Dovršením chápání svátečního dne je to, že v tento den nemá dělat člověk co chce sám, ale způsob strávení sabbatu je na Hospodinu.

Slavení dne odpočinku mělo a dodnes má utvrzovat rodinnou pospolitost. Každý z

43 Dt 5,15

44 Srv. Dt 28,12

45 Srv. HOCHMANN, F., Když mluvili proroci str. 150

46 Gn 2,2

rodiny má svůj „bohoslužebný“ úkol a tím vzájemné společenství Boha oslavuje a slouží Mu. K sabbatovému pohoštění dnešní židovské rodiny nepatřila a nepatří jen rodina vlastní, ale zpravidla se zvali i hosté: množství hostů zvyšovalo slavnostnost sabbatové hostiny. I host *gojím* (přítel rodiny, ale ne žid) měl svou úlohu, protože : „i když nepatří k Izraeli, Hospodinu se klaní s úctou“.⁴⁷

2.4.2 Půjčování věcí.

Izraelci měli Zákonem přikázáno, aby půjčovali věci, dobytek a peníze tomu ze svých souvěrců, který upadl do nouze⁴⁸ a to bez nároku na nějakou odměnu – úroku.⁴⁹ Jenom na cizinci mohly být požadovány úroky. Lichvou rozumíme půjčování věcí, dobytka a peněz s neúměrným úrokem, který je ziskem věřitele, odměnou za půjčení. Podle Deuteronomia⁵⁰ bylo zakázáno od chudého vzít úrok, neměl se brát úrok od souvěrce. Že ale praxe byla jiná dokazují texty u proroka Amose (2) a (8) a Ž 109, 11).

Jestliže žádal věřitel od půjčujícího záruku a jedinou zárukou měl být plášť půjčujícího, byl nucen věřitel plášť do západu slunce vrátit: „ Jestliže se rozhodneš vzít do zástavy plášť svého bližního, do západu slunce mu jej vrátíš. Neboť jeho plášť, kterým si chrání tělo je jeho jedinou příkryvkou. V čem by spal ? Stane se, že bude ke mně úpět a já ho vyslyším, poněvadž jsem milostivý.“⁵¹

Také bylo zakázáno v domě dlužníka si vybrat jako zástavu to, co by se hodilo věřiteli. Věřitel čekal venku před domem a čekal, co mu dlužník jako zástavu nabídne. ⁵² Rovněž bylo zakázáno vzít si jako zástavu jeden z mlýnských kamenů, aby bylo znemožněno dlužníkovi si připravit jídlo: „Nikdo nesmí zabavit mlýnské kameny, spodní ani běhoun, neboť takový člověk jakoby zabavil sám život.“⁵³ V podstatě nebylo žádoucí ani zabavit řemeslníkovi jakýkoli nástroj k výrobě, aby mohl pracovat a vrátit

47 PLECHÁČOVÁ, L. Zvyky a ustanovení židovské náboženské obce, str. 58.

48 Dt 15,7-9

49 Ex 22,25; Lv 25, 35-37

50 Dt 15,7-11

51 Ex 22,25/26/- 26

52 Dt 24,10-11

53 Dt 24,6

dluh.⁵⁴ Také vdově nesměl být zabaven vdovský šat.⁵⁵

Sedmého roku – v milostivém létu – musel být dluh souvěrce odpuštěn.⁵⁶ Na cizince se toto nařízení nevztahovalo. Přes nařízení Zákona bývala praxe zcela jiná, jak popisují proroci: „Půjčovat lichvářsky a brát úrok, bude žít? Nebude žít; dopouštěl se všech těchto ohavností, jistě zemře, jeho krev bude na něm.“⁵⁷

Dlužník, aby splatil svůj dluh, mohl také sebe sama, nebo dceru dát do otroctví k věřiteli. Ten jej měl zakázáno prodat a o milostivém létě ho měl povinnost propustit na svobodu.

2.5 Muži povolání Bohem ke službě

Myšlenka Božího volání a povolání je vyjádřena u proroka Ozeáše⁵⁸ obrazem Boha jako ženicha, který se uchází o Izraele jako o nevěstu.⁵⁹ Verše, kde je Bůh Hospodin zdrojem volání člověka je ve smyslu povolání ke službě v nějaké funkci a za určitým zvláštním účelem.⁶⁰ Boží povolání směřuje k poslání; shodně oslovuje Abraháma,⁶¹ Mojžíše,⁶² Ámose,⁶³ Izaiáše,⁶⁴ Jeremiáše,⁶⁵ i Ezechiela⁶⁶: „Jdi!“ Člověk je vyvolen, povolán a pověřen úkolem, který je součástí Božího záměru spásy lidu. Výchozím bodem je Boží vyvolení a cílem je naplnění Boží vůle. Přesto zahrnuje povolání nový prvek, v porovnávání s vyvolením a posláním. Zasahuje do hloubky svědomí a tím celý život adresáta navenek i vnitřně změní, takže z něj činí nového člověka.

Odpověď na Boží výzvu má být odhodlanost ve víře a poslušnost. Může to být odpověď okamžitá,⁶⁷ jindy váhavá, zachvácená obavami.⁶⁸ Povolání totiž obvykle vyčleňuje, vylučuje povolaneho z kruhu jeho nejbližších,⁶⁹ pro které se stává takřka cizincem. Ne všem, kdo jsou vyvolenými nástroji Božích záměrů se dostává takového

54 Srv. BÍČ, M. Výklady ke Starému zákonu, str. 557

55 Dt 24,17

56 Dt 15,1-11

57 Ez 18,12-13

58 Oz 1-3

59 Srv. BS str.702

60 1 S 3,4; Iz 43,1

61 Gn 12,1

62 Ex 3,10.16

63 Am 7,15

64 Iz 6,9

65 Jer 1,7

66 Ez 3,1.4

67 Gn 12,4; Iz 6,8

68 Ex 4,10; Jer 1,6; 20,7

69 Gn 12,1; Iz 8,11; Jer 12,6; 15,10; 16,1-9; 1 Kr 19,4

osobního povolání. Králové jsou například pomazanými Pána, ale nemusí být takto osobně povoláni Bohem, nýbrž mohou být informováni prorokem, jak je tomu v případě Saula a Davida.⁷⁰ Ani kněží nejsou povoláni osobně, ale dědí kněžskou důstojnost v rodině. Sám Áron, třeba že byl povolán Bohem skrze Mojžíše,⁷¹ přijal toto kněžské povolání⁷² a nedovídáme se nic o tom, jak je vnitřně přijal.⁷³

2.5.1 Muži proroci

Proroci byli Bohem povoláni muži (hebr. *navi*), aby jeho jménem mluvili k lidem. V žádném případě nepředpovídali budoucnost, ale předávali Boží poselství. Prorok byl Božími ústy. Bůh povolával během staletí proroky hlavně v době, kdy lidé začali malomyslnět, vlašnět ve víře, respektive v životě z víry. Bůh nedělal rozdíly v jejich zaměstnání, mezi proroky byli jak lidé prostí, tak i šlechtici (král Šalomoun) a kněží.

Specifikem izraelské profecie je to, že *profecie* (prorokování) vzkvétá, má-li v osobě krále důstojného spolu – či protihráče. I když se izraelští proroci obraceli k jednotlivcům, nebo k lidu jako celku, ultimativním adresátem jejich poselství je král, pomazaný, a tudíž participující na *riah JHWH* a zároveň zodpovědný za náboženskou čistotu a sociální smír v zemi.⁷⁴

Když po návratu z babylonského zajetí pohasnou naděje na obnovení království, spjaté zejména s Davidovým potomkem Zorobábelem, končí i celá éra starozákonní profecie.

Prvním z proroků Starého zákona byl Abrahám. Jeho poslání bylo základní natolik, že co od Hospodina slyšel, splnil, často i svým osobitým způsobem (zplození syna Ismaela). Abrahám je nazýván často praotcem všech věřících.

Prorok Ámos - Bohem povoláný ke službě, byl povoláním pastýř, chovatel dobytka a pěstitel fíků. Jeho vystoupení patří do doby nejvyššího rozkvětu izraelské říše za panování Jeroboáma II. Ámos prorokoval v Severním království . Základ jeho knihy se soustřeďuje na mezilidské chování a jednání, u Izraele vůči bližním, také vůči svým sousedům – jiným národům. Kritizuje postoj vůči znevýhodněným a nevinným, které

70 1 Sam 10,1; 16,12

71 Lv 17,16-28

72 Ex 28,1

73 Srv. SBT str. 359

74 ČECH, Pavel , Hospodin mluví, kdo by neprorokoval?, str. 106 - 107

ožebračuje majetnická a finanční politika království. Varuje před trestem za útisk nemajetných, za násilný chaos, za prodej lidí. Respekt vůči bližnímu a zachování práva a spravedlnosti označuje jako hlavní pilíř funkční, Bohem vyvolené společnosti.⁷⁵

Bůh nepovolal k prorocké službě jen muže. Známe případy žen – prorokyň: Mirjam, sestra Mojžíšova,⁷⁶ Debora, manželka Lapidotova a soudkyně,⁷⁷ Chulda, manželka správce rouch Šaluma.⁷⁸ Dovolují si tyto mimořádné ženy vzpomenout alespoň na konci kapitoly, pravda, věnované mužům-prorokům a to proto, že jich není mnoho.

Bůh v tomto případě je skutečně nezaujatý, ve svém svobodném rozhodnutí povolává lidi do prorocké služby bez ohledu na postavení, zaměstnání ba i na pohlaví.

2.5.2 Vůdci Izraele

V průběhu dějin Izraele si Bůh volil muže, kteří vedli jeho lid jako vůdci, zosobňovali autoritu, dosazenou Bohem - Hospodinem, měli právo rozsuzovat a dohlížet na náboženskou praxi lidu a lidé povolání tohoto člověka uznávali. Na počátku se jedná vlastně o theokracii. Po Mojžíšovi a Jozuovi se vůdci Izraele nazývají Soudci. Izrael již neputuje pouští, soudci mají také autoritu od samého Boha. Tito Bohem povolání lidé vládli lidu Izraele mezi lety 1200–1020 př. Kr. a vedli lid do boje s nepřáteli. Byli povolání Bohem jen na dobu, kdy hrozilo nebezpečí, pak se vraceli ke svým lidem a žili jako dříve.⁷⁹

Kolem roku 1000 př. Kr. se izraelská země stala královstvím po vzoru okolních států. V počátcích království se opět projevuje Boží vyvolení – král po Božím vyvolení je pomazán. V textech je král nazýván *Boží pomazaný* (*mašiah = mesiáš*), někdy také hebrejským pojmem „*melech*“, což znamená „*mocný*“. Po zániku království se s pojmem *mesiáš* setkáme v textech s proroctvím o Davidově potomku, kterého Bůh pošle, aby ustanovil Boží království nad celým světem.⁸⁰

Boží vyvolení se v průběhu času mění co do rozsahu – je třeba vzpomenout, jak je Bůh aktivní při volbě prvních dvou králů. U krále třetího se již tak neangažuje, jen „je s ním“. Bohu stačí volba samotného krále a ukázka jeho kvalit při přání: „řekni, co chceš a všechno ti dám“. Šalomoun volí moudrost a to se bezesporu Bohu líbí, dává mu víc a

75 MACKERLE, A. Různé aspekty sociální kritiky v knize Ámos

76 Ex 15,20

77 Sd 5,7

78 2 Kr 22,14

79 ŠPRUNK, K. Kniha o Bibli, Starý zákon, str. 84-85

80 Iz 11,1-4; Jer 33,15

také příslib, jestli bude chodit v Hospodinových cestách, dostane i dlouhý život.⁸¹

Králové se těšili zvláštní Boží přízni, ale také Božím dohledem. Bůh je ustanovil nad svým národem, aby nejen vládli, ale také dohlíželi na náboženský a běžný život.⁸² Tak, jako k Šalomounovi, Bůh mluví s králi zřídka, posílá proroky, aby krále nabádali k životu v Božích cestách, aby spravovali dobře Izraelský lid .

Není možné nevidět fakt, že krize království nastala tehdy, kdy král nedbal na Boží přikázání. Sociální nespravedlnost (daně, nucené práce, ...), kterou králové nastolovali, měla za následek změnu: nejprve rozdělení království⁸³ a potom babylonské zajetí.⁸⁴ K tomu lze jen dodat: historie se opakuje, lidstvo by se mělo z minulosti poučit.⁸⁵

2.5.3 Kněží, levité, nazirové

O povolání prvních Bohu zasvěcených lidí se dovídáme v knize Genesis, kde je službě Bohu zasvěcen kmen Lévi. V Exodu si Bůh vyvolil prvorozené muže z rodiny. Teprve při putování pouští se dostává pověření k zasvěcení rodině Áronově,⁸⁶ ze které jsou povoláni kněží a pomocníci v chrámu.⁸⁷ Áron dává požehnání z Hospodinova příkazu: „Ať Hospodin ti požehná a chrání tě, ať Hospodin rozjasní nad tebou svou tvář a je ti milostiv, ať Hospodin obrátí k tobě svou tvář a obdaří tě pokojem.“⁸⁸

Levité a kněží neměli žádné vymezené rodové území. Žili z darů od ostatních kmenů. Bůh to ustanovil proto, aby celý národ byl posilován ve víře, aby Levité nebyli sloučeni na jedno místo, ale rozptýleni mezi ostatní.

Oběti a bohoslužby Hospodinu byly přinášeny zpočátku v několika místech: v Šílu, Bét-elu, Gibeónu, ale ke konci putování izraelských kmenů se sjednotily bohoslužby v Jeruzalémě. Zpočátku se jednalo o Stan Setkávání, kde byla umístěna Archa úmluvy, ale za krále Šalomouna se začal budovat velkolepý chrám. Po dostavění do něj byla přenesena Archa úmluvy a konaly se oběti. Zásady bohoslužeb a obětí najdeme v knihách Exodus a Leviticus.⁸⁹ Základy chrámu Hospodinova jsou patrné a ctěné v Jeruzalémě dodnes.

81 2 Pa 1,7-12

82 Př 16,12 – 15; Př 20,26 – 28; Př 29,4,14

83 1 Kr 12,1-19

84 Jr 34 kpt.

85 NBS str. 524, BS 348-350

86 Lv 4,3; 17,16-28

87 Dt 33,8. 11

88 Nu 6,24 - 26

89 Lv 18 kpt.

Velekněz a ostatní kněží dozírali na chrám, na bohoslužbu v chrámu a řídili ji. Kněží se nezdržoval v chrámu trvale, jen 14 dnů v roce, ostatní dobu žili ve vesnicích nebo ve městech a vykonávali práci jako ostatní lidé. Když bylo potřeba, mohli sloužit jako soudci.

K výživě kněží sloužily desátky, jejichž povinnost platit nebo přinášet měl každý muž židovského původu ze svého majetku, části z obětí, které nebyly celopaly a také chrámová daň.

Kněží v chrámě byli také kompetentní k tomu, aby prohlásili člověka, nemocného kožní chorobou za nečistého. Ne vždy prohlášený nečistý byl nemocný leprou – malomocenstvím. Předpokladem tohoto úkonu bylo tedy to, že jistě měli základní lékařské vědomosti a podle popisu v knize Leviticus také postupovali.

Po zániku království a konci působení proroků nabývali kněží stále větší důležitosti a v určitých dobách se stali i vůdci lidu.

Kněží bývali často terčem kritiky ze strany proroků: že se klanějí Bohu i modlám, nečestně vydělávají peníze, zpronevěřují obětní dary věřících a nejsou věrní ve víře.⁹⁰

V dobách nebezpečí a duchovních krizí vystupovali věrní vyznavači Hospodinovi, kteří svědčili slovy i životem o svatosti a síle Božího zákona. Mezi ně patřili nazírové, muži, nebo i ženy, kteří se po určitou dobu nebo ve starší době i na celý život rozhodli cele sloužit zvláštním způsobem Hospodinu. Například v době soudců, když byl Boží lid ohrožen Pelištejci, byl povolán za vysvoboditele Samson samotným Bohem, už před narozením předurčený k nazírství.⁹¹ V době makkabejské se nazírské hnutí velice rozšířilo.

Nazírský slib v praktickém životě byl něčím mimořádným.⁹² Nazírství tedy nebylo běžným jevem. Nazírové museli dodržovat určitá pravidla, aby na nich bylo vidět, že jsou zasvěceni Hospodinu. Nazírství znamenalo v posledku opozici proto kenaanskému pohanství, které pronikalo i do lidu Hospodinova. Mělo však i pozitivní význam, a to v naprosté oddanosti Hospodinu. Pro ostatní lid byli nazírové znamením Hospodinova nároku na člověka.⁹³

Svatost, čili oddanost Bohu předpokládala určitou zdrženlivost. U nazírů jde o tři vyhraněné okruhy: víno, vlasy a mrtvoly. V ojedinělých případech, např. Samson

90 Oz 4,13-14

91 Sd 13

92 Srov. Lv 22,21; 27,2

93 Am 2,11

slyšíme ovšem o zasvěcencích, kteří se obětovali pro celou pospolitost.

Po uplynutí lhůty, na níž se nazír zavázal slibem, měl obětovat oběť za hřích a oběť zápalnou, ostříhat se a mohl se vrátit do normálního života. Vlasy nechal spálit, aby se zabránilo magickému zneužití.

Pro lid Izraele byli nazírové ručители zvláštního způsobu Boží přítomnosti uprostřed lidu a jako takoví i znamením Boží přízně.⁹⁴

2.6 Vězeňství starozákonního Izraele

Nejprve je třeba připomenout, že instituce vězení byla v Izraeli něco neznámého, něco, co vzniklo až mnohem později, snad vlivem okolních národů – Egyptanů, Babyloňanů.⁹⁵ Ve starobylém Izraeli nebylo třeba nikoho věznit z trestu. První zmínka o vězení ve Starém zákoně je v knize Genéze ve 39. kapitole, kde je popisován Josefov příběh a jeho nespravedlivé obvinění v Potifarově domě při jeho egyptském otroctví. V textu je použit hebrejský výraz *bet ha-sohar*, což doslova znamená uzavřená okrouhlá budova. Mohlo se jednat také o pevnostní věž, kde Josef čekal na soud ve vyšetřovací vazbě (*mišmár*).

Také Pelištejci měli vězení, známé je uvěznění Samsona po zradě Delíly.⁹⁶ Pelištejci ve vězení poutali vězně řetězy a využívali je k nucené práci.⁹⁷ Starozákonné texty nikde nezmiňují vězenkyně – ženy.

V Mojžíšově době není zmínka o vězení a věznicích, zdá se, že rozsudky byly ihned vykonávány a nebylo třeba odsouzené zavírat. Mnohem později je zaznamenáno, že proroci byli uvězněni kvůli tomu, že se znelíbili králi pravdou, kterou hlásali. To je případ proroka Mikaiáše, kterého uvěznil ve vyschlé cisterně na vodu král Achab.⁹⁸ Mnohem známějším případem bylo uvěznění proroka Jeremiáše.⁹⁹ Toto věznění bylo velmi nepříjemné, je to symbol pout, z nichž může být Hospodinův Služebník vysvobozen jen Božím zásahem.

Vítězní panovníci někdy uvrhli do vězení poražené krále: například Asyřané

94 Srov. BÍČ, M. A kol. Výklady ke Starému zákonu. I. str. 416-418

95 VACHALA B. Zajímavosti ze starého Egypta, str.155-157; 168

96 S 16,21-25

97 S 16,21

98 1 Kr 22,27; 2 Pa 16,10

99 Jr 37, 16. 20

izraelského Hošeú,¹⁰⁰ Nabúkadnesar judského Jójákíma¹⁰¹ a Sidkiáše.¹⁰² Jójákíma drželi v domácím vězení v Babyloně v královském paláci. V podstatě lze říci, že takové domácí vězení bylo jen pro prominenty.

Vězni byli mnohdy využíváni na těžkou práci, což znamenalo jednak zostření jejich trestu a jednak jako prostředek výdělku, ze kterého si hradili potřeby ve vězení.

Trest odloučení vězňů od jejich příbuzných a zbavení je svobody bylo vnímáno stejně jako otroctví a mezi skutky milosrdenství patřilo vězněným pomáhat, navštěvovat je a modlit se za ně: „vždyť Hospodin ubožáky slyší, nepohrdá svými, když jsou uvězněni.“¹⁰³

2.7 Muž otrokem

Otroctví bylo ve starověku jevem běžným, který souvisel s usedlým způsobem života a přechodem z nomádského stylu na typ života ve městech. V obchodě s otroky měli vedoucí postavení v tehdejší době Féničané.¹⁰⁴ Také u Židů došlo k otroctví po okupaci Palestiny, kdy kananejští zajatci byli zotročeni. Otrok (*'ebed*) byl považován u Židů spíš než za majetek, tak za služebníka, na rozdíl například od římské říše, kde otrok byl „res“, čili byl považován za věc. V Izraeli se s otroky všeobecně zacházelo lépe, než v okolním světě, i otroci byli lidé a pravověrní židé měli úctu k člověku jako k vrcholu stvoření. Míra humanity, se kterou se v Izraeli zacházelo s otroky je zakotvena v Hospodinově zákoně, přestože okolní svět otroky mezi lidmi nezařazoval. Kniha Jób vyhláší myšlenku rovnosti všech lidí před Stvořitelem bez ohledu na jejich postavení.¹⁰⁵

Je zajímavé, že v období monarchie král jmenoval své služebníky také *'ebed*, čili otroky, i když jeho ministři byli právně zcela svobodní, což je popsáno ve 2. knize Královské, ve 4. kapitole.¹⁰⁶

Zákon jasně stanovoval, kdy žid mohl ztratit osobní svobodu. Mohl být prodán kvůli nouzi za jídlo a za bydlení, mohl se nechat prodat kvůli tomu, aby umořil své dluhy, také mohl být prodán soudním dvorem, aby nahradil škodu za krádež, které se

100 2 Kr 17, 4

101 Jr 24, 1. 5

102 Jr 52, 11

103 Ž 69, 34

104 VACHALA B. Zajímavosti ze starého Egypta, str. 152-154

105 Jb 31,13-15

106 Srv. KOPPOVÁ, J. Starý zákon-kniha pro dnešní dobu, Úžasné humánní sociální řád, str. 62-63

dopustil.¹⁰⁷ Zbavit sama sebe svobody bylo považováno za odsouzeníhodné.

Horší případ nastal, kdy se žid prodal do otroctví pro osobní zisk.¹⁰⁸ V Talmudu se píše: ... proto není dovoleno člověku prodat sebe sama, aby si peníze uložil do měšce, nebo aby si koupil dobytek, zařízení nebo dům. Bylo dovoleno jen zchudlému, aby nabídl sebe sama jako prostředek k umoření pohledávek svých věřitelů.¹⁰⁹ Otec měl právo prodat svou dceru za otrokyni. „Když někdo prodá svou dceru za otrokyni, nebude s ní nakládáno jako s jinými otroky. Jestliže se znelíbí svému pánu, který si ji vzal za družku, dovol jí vyplatit, ale nemá právo prodat ji cizímu lidu a naložit s ní věrolomně...“¹¹⁰ Židovským otrokům nesměla být nařízena práce, která by snižovala důstojnost náležení k vyvolenému národu.¹¹¹

Doba služby pro izraelského otroka byla mojžíšovskými zákony vymezena velmi pečlivě. Žid byl propuštěn na svobodu, když byl vrácen jeho dluh a nebo v jubilejním roce (milostivé léto Hospodinovo), kdy všichni židovští otroci měli být propuštěni¹¹² a také po uplynutí šesti let, kdy otrok sloužil svému pánu.¹¹³ Židovský otrok měl být považován spíše za služebníka než za otroka. Pánovitě zacházení s ním nebylo jeho dočasnému majiteli dovoleno. Po uplynutí doby otroctví nesměl být bývalý otrok propuštěn s prázdnými rukama: „Když svého bratra propustíš na svobodu, nepropustíš ho s prázdnou. Štědře jej obdaruješ ze svého stáda, humna i lisu. V čem ti Hospodin, tvůj Bůh požehnal, z toho mu dáš. Pamatuji, že jsi byl otrokem v egyptské zemi...“¹¹⁴

Mohlo se stát, že židovský otrok i po uplynutí šesti let nechtěl svého pána opustit. Zákon přikazoval takovému otroku propíchnout ucho šídlem o dveře. Takový otrok mohl být otrokem až do milostivého léta, kdy se mohl opět rozhodnout o svém propuštění.¹¹⁵ Hebrejští otroci mohli a měli být vykupováni svými příbuznými. Vykoupit někoho z otroctví byl skutek milosrdenství.¹¹⁶

Otroci, kteří nebyli židy, byli buď váleční zajatci, nebo koupeni za hranicemi, nebo také narození z rodičů – otroků nežidů v domě svého majitele. Nežidovští otroci měli

107 Ex 22,1.3

108 Lv 25,39-43.47

109 COHEN, A. Talmud pro každého, str.247, také Lv 25,25.39.47

110 Ex 21,7-11

111 Lv 25,39

112 Lv 25,40

113 Ex 21,2; Dt 15,12

114 Dt 15,12 - 15

115 Dt 15,16-18

116 Lv 25,47-55

jiné postavení než židovští i když je pán nechal obřezat. V chrámu a v synagogách jim bylo vyhrazeno oddělené místo. Nežidovští otroci nemohli být propuštěni a byli tak majetkem toho, který je koupil. Stávali se i dědictvím. V podstatě se dá říci, že se stali movitostí svého majitele (toho, kdo je koupil).

I na nežidovského otroka se vztahoval sobotní klid od práce a během svátků. Nebylo dovoleno s nimi nakládat zle, třeba je i zmrzačit. Za vyražené oko nebo zub měli otroci nárok na osvobození.¹¹⁷

Není doklad o tom, že by v Izraeli byly trhy s otroky. Otroek se mohl stát i „starším v domě“ (snad dnešním majordomem),¹¹⁸ mohl dědit pánův majetek, pokud ho majitel zahrnul do závěti a mohl být přijat do rodiny jako zeť.¹¹⁹

Ukradnout člověka a udělat z něj otroka se pokládalo za zločin, který byl trestán smrtí.¹²⁰ Josefovi bratři dobře věděli, čeho se dopustili, když prodali svého bratra ismaelským kupcům. Bylo pochopitelné, že se báli o svůj život a museli se ujistit, že jim bratr Josef odpustil.¹²¹

O *státních otrocích* se zmiňují knihy Josue, Královské a Kronik. Král David přikázal, aby zajatí Amónovci vykonávali nucené práce.¹²² Také král Šalomoun podrobil otrockým pracím potomky porobených národů Emorejců, Chivejců, Chetejců, Perizejců a Jebúsejců.¹²³

Po válce s Midjánci odebral Mojžíš bojovníkům 1/500 a Izraeli 1/50 kořisti, ve které byli i lidé (zajatci). Tyto lidi určil Mojžíš jako *služebníky levitů a kněží* při Stanu setkávání.¹²⁴ K těmto otrokům přibyli i Gibeoňané, které zajal Jozue: „aby sekali dříví na oheň a čerpali vodu pro Hospodinův dům a oltář.“¹²⁵ Někteří z potomků těchto otroků se vrátili s Ezdrášem po babylonském zajetí.¹²⁶ Nehemjáš ale varoval, aby „tito „neobřezaní sluhové nedělali při chrámových bohoslužbách to, co jim nepříslušelo“.¹²⁷

2.8 Cizinci a bezdomovci

117 Srv Ex 21,20-27

118 VACHALA B. Zajímavosti ze starého Egypta, str. 151.

119 1 Pa 2,34-35

120 Ex 21,16; Dt 24,7

121 Gn 45,5-8

122 2. Sam 12,31

123 1. Král 9,20-21

124 Nu 31,28-47

125 Joz 9,3-27

126 Ezd 2,58; 8,20

127 Ez 44,6-9

Bezdomovec je z hebrejštiny překládán jako cizinec, *cizozemec, ten, který přišel odjinud*. Cizinec (*nokri*) znamená cizí člověk procházející, neusazený. Cizí je v podstatě ten, kdo nepatřil k domu nebo židovskému společenství, v němž se nacházel. Host naopak byl osobou, která měla stále bydliště v jiném národě, na rozdíl od cizince, jehož pobyt je pouze dočasný. Slovo (*gér*) pochází z kořene *gúr* = pobývat. Samotní Izraelité byli hosty v Egyptě a to silně ovlivnilo jejich postoj k hostům v Izraeli. Host měl mnoho privilegií. Izraelci jej nesměli utlačovat, měli jej dokonce milovat: „Nebudeš utlačovat hosta, víte přece, jak bývá hostu v duši, neboť jste byli hosty v egyptské zemi.“¹²⁸ Jedním z důvodů pro dodržování sabatu bylo to, aby si i host odpočinul. Paběrky na vinicích a na požatých polích byly ponechány nejbědnějším. Písmo svaté bezdomovce, čili cizince, řadí k bezbranným, sirotkům a vdovám, a tak se Hospodin stává jejich útočištěm a bude soudit ty, kdo je utlačují.¹²⁹ Cizinci měli používat práva jako domácí.

Ty, které dnes nazýváme jako *lidi bez přístřeší* nejsou nikde ve Starém zákoně zmiňováni pod tímto pojmem. Protože je ale zmínka o těch, kteří musejí pobývat mimo lidské společenství (lidé nakažlivě nemocní), lze se jen domýšlet, že existovalo něco podobného, jako dnes slumy – jednoduché přístřešky, které obývali tito vydělení společenství.¹³⁰

128 Ex 29,9; Lv 19,33

129 Ž 146,9

130 www.cz.wikipedia.org. heslo bezdomovec, starověk, Izrael

3 Starozákonní pohled na ženu

Bůh stvořil člověka jako muže a ženu. Žena byla stvořena z mužova žebra, z jeho těla. Je hezký příměr, že Bůh ženu nestvořil z mužovy nohy, aby mu nebyla jen podřízena, nestvořil ji z jeho hlavy, aby mu nevládla, ale stvořil ji právě z kosti, která je nejbliž mužovu srdci.¹³¹ Tento příběh ukazuje samu podstatu vztahu muže a ženy – v lásce jsou spolu k obrazu Božímu. Starozákonní pojem „iššá“ dokládá ženinu sounáležitost s mužem. Hebrejská slova „iš“ - muž a „iššá“ - žena, jsou v knize Genezis v překladu naznačena jako souvislá a na sobě závislá. Je to patrné z překladového obratu „mužena“, jímž se překladatelé biblického textu snažili co nejpůsobivěji vystihnout spojení a neodlučnosti muže a ženy, jednotu, která má původ v Božím stvoření.

Podle starozákonního zjevení je manželství lidské, ale od Boha chtěné společenství. Žena je nositelkou života, který je dílem muže a ženy, tím, že žena děti nosí ve svém těle je předobrazem Hospodinova chrámu. Zajímavý aspekt v postavení žen nalzáme v ritu judaismu. O každém sabbatu se recituje Přís 31,1-31. Chvála ženy statečné je mužovou připomínkou, že žena je nejen partnerkou a pomocnicí jemu rovnou, ale také že to vše, co je domem a rodinou je zásluhou ženy, manželky a paní domu a je hodna úcty, lásky a uznání. Je zajímavé, že sabbatní recitace chvály ženy statečné, je v judaismu řazena do cyklu modliteb a sama má postavení modlitby ve formě projevu vděčnosti a díkůvzdání Hospodinu za manželku, rodinu a za vše, čím žena přispívá k požehnanému životu.¹³²

3.1 Žena neprovdaná a ochrana panenství

Dokud žena – dívka nebyla vdaná, patřila k rodině svého otce, poslouchala své rodiče. Bývalo zvykem velmi brzy dívku zasnoubit, protože stav svobodné dívky byl považován za nejistý.

Pokud jde o dívky, je otcovskou povinností zajistit dceři manžela již v raném věku. „Nezneuctíš svou dceru tím, že bys ji učinil nevěstkou,“¹³³ byl vztažen na otce, který by otálel s dohodnutím sňatku své dcery, pokud je již ve vhodném věku. Za takovou byla dívka pokládána, když dosáhla 12,5 roku; mladistvou ale přestala být, jakmile

131 Srv. COHEN, A. Talmud pro každého, Žena, str. 205-206

132 PLECHÁČOVÁ, L. Zvyky a ustanovení Židovské náboženské obce, str. 57-58

133 Lv 19,29

překročila 12. rok věku. Podle talmudistického zákonodárství je: „muži zakázáno provdat dceru, pokud je mladistvá; dokud nevyroste a neřekne: Chci si vzít za muže toho a toho. Jestliže ji provdal, než dospěla, mohla dohodnutý sňatek po dosažení 12 let odmítnout a bez rozvodu jej zrušit“.¹³⁴

Bylo velmi důležité pro prestiž budoucí ženy - manželky, aby si jako neprovdaná dívka uchovala neposkvrněnost. Panenství bylo váženo, důkaz neposkvrněnosti dívky byl rozhodující v případě, kdy manžel žádal rozvod z důvodů, které zastřel tím, že si nevezal pannu. Je zajímavé, že křivě obviněnou dívku manžel nesměl nikdy propustit. Navíc musel jejímu otci zaplatit pokutu 100 šekelů stříbra za to, že lhal o izraelské panně.

Zákon také jasně stanovil podmínky, kdy byla dívka nevinná, pokud šlo o znásilnění. Pokud k tomuto zločinu došlo na místě, kde nebyli lidé (Bible mluví o poli), není vinna, jen její násilník. Ten si ji musel vzít a nikdy ji nesměl opustit. Navíc zaplatil pokutu 50 šekelů stříbra otci oné dívky. Pro zajímavost: 1 šekel stříbra byl asi 11,42 g.¹³⁵

Velekněz a kněz si směl vzít za manželku pouze pannu.

Příběh o dceři Jákoba a Léy Díně nebývá tak známý. Tuto dívku zneuctil Šekem, syn knížete Chámora. Zamíloval se do ní a byl ochoten k náhradě podle Zákona. V nenávisti za svůj čin byl od budoucích švagrů zabit i se svým otcem a přáteli. Je zajímavé, že tento čin Jákob neschválil, měl oprávněný strach ze msty od příbuzných zavražděných Chivejců.¹³⁶

Další panna, o které se píše ve starozákonních knihách je dcera Jiftáha Gileádského, který za dar vítězství v bitvě a za šťastný návrat slíbil obětovat jako oběť zápalnou prvního živého tvora, který mu přijde vstříc. Jistě navždy tento slib zůstane synonymem neprozřetelně uzavřeného slibu.¹³⁷

3.2 Žena vdaná, její práva a povinnosti

V předchozí kapitole jsem vzpomněl fakt, že ženy, respektive dívky byly zasubovány (*lenaim*) velmi brzy, zřejmě okolo 13 roku věku, kdy před Zákonem byly nábožensky dospělé. Žily však v rodině svého otce, učily se domácím pracem a péči o

134 COHEN A. Talmud pro každého, str. 208

135 ŠPRUNK, K. Kniha o Bibli, Starý zákon, Peníze, váhy 62,63

136 Gn 34 kpt.

137 Srv. Sd 11,29-40 , Num 30, 3

rodinu.

Manželství je od počátku Bohem plánovaný vztah dvou lidí – *communio*, ve kterém je jeden pro druhého, teprve dva jsou podle Božího plánu jeden celek, vzájemně se doplňují a obohacují ve své jednotě. Izraelité si vždy uvědomovali, že za své manželství jsou před Bohem zodpovědni a musí tak zachovávat Boží řád ve světě.¹³⁸

Vlastní uzavření manželství se dělo a dosud se v judaismu děje sepsáním manželské smlouvy (*ketubim*), kde byla popsána výše věna v penězích nebo v majetku a také slib věrnosti. Ženich se zavázal zaplatit za snoubenku určitou částku jejímu otci (*mohar*), ale zpravidla tyto peníze dal otec své dceři a ještě k nim něco přidal – peníze, pozemek, otrokyně. Podle tradice si nevěsta před ženichem zahalovala tvář, což se děje při židovských svatbách dodnes. Svědky vlastního uzavření manželství nebyli jen ženichovi a nevěstini rodiče, ale i duchovní představení obce. Vlastní uzavření manželství mělo náboženský ráz, patrný v žehnání rodiči i duchovními. Po babylonském zajetí se objevil prvek rozbití poháru jako příměr zničení chrámu. Svatební veselí začínalo v domě nevěsty, kde přivedly ženicha družičky – přítelkyně nevěsty s rozžatými lampami v předvečer vlastní svatby. Rodina se s příbuznými veselila několik dní. Pak odvedli přátelé nevěstu a ženicha do jejich společného domu. Teprve pak začali žít novomanželé odděleně od svých rodičů.¹³⁹

V judaismu je žena označena termínem nevěsta od okamžiku zaslíbení (*esruim*) či zasnoubení (*kidušim*) až do svatby. Nevěsta (*chala*) a její ženich (*chatan*) jsou takto nazváni po celé období před svatbou, veřejně zejména o sabbatu před svatbou, kdy je ženich poctěn vyvoláním k četbě Tóry (*alija hatora*). Je zvykem veselit se s ženichem a nevěstou¹⁴⁰ a doprovodit je tancem a zpěvem k baldachýnu (*k chuppě*), pod nímž se pronáší sedm požehnání (*ševa brachot*). V těchto sedmi požehnáních je veleben Stvořitel vesmíru a člověk jako tvor dovršující Stvořitelské dílo a také je oslavován fakt stvoření člověka k obrazu Božímu, neboť jak praví Písmo „jako muže a ženu je stvořil.“ Svatební veselí pokračuje i na svatební hostině (*seudě*) a po následujících sedm dnů.

Žena měla v domácnosti důležité postavení, dávala jména svým dětem, nesla odpovědnost za jejich počáteční výchovu. Žena v životě rodiny zastává zásadní úlohu. Úcta, kterou jí Písmo prokazuje, vyniká zvláště silně ve srovnání s údělem ženy v jiných

138 Srov. DOLISTA, J. Naděje vložena do manželství, Teologie manželství – vyprávění o stvoření, str. 19

139 PLECHÁČOVÁ, L. Zvyky a ustanovení Židovské náboženské obce, str. 59

140 Jr 33,11

soudobých civilizacích. Pokud jde o všechny zásady Tóry, staví muže a ženy sobě roven.¹⁴¹

Chvalo zpěvy na „řádnou“ ženu najdeme zejména v knihách naučných.^{142 143} Ideálem se stala žena pilná, moudrá, milující svého muže, usilující o dobro rodiny, ta, která plodí děti a s láskou se o ně stará. Dobrou ženou bývá v Písmu obdarován muž, který podle Zákona žije, má jej ve svém srdci (chodí po Hospodinových cestách).¹⁴⁴ Vybrat si dobrou ženu za manželku není jen záležitostí jejího vzhledu, ale vyprošené Boží milosti. V harmonickém manželství je obraz vztahu Boha k Jeho vyvolenému národu.

Naopak varování před ženou svárliovou, která připomíná neustále zatékající vodu, před ženou lživého jazyka, která svého muže přivede do neštěstí, před pošetilou, která promrhá majetek svého manžela, vyvolává jistě úsměv: tři tisíciletí stará pravda!

Náboženské povinnosti musely ženy plnit stejně jako muži, zpravidla v oddělených prostorech, který byl vymezen pro ženy a děti, byli tam i synové do 13 let věku, než začali patřit mezi muže.

Pokud se v manželství nenarodili chlapci, majetek zdědily dcery, pokud manželství bylo bezdětné, majetek manželů zdědil bratr nebo bratři zemřelého.

Žena zůstávala v rodině svého muže. Pokud její manžel zemřel a byli bezdětní, měl za povinnost manželův bratr zplodit svému zemřelému bratru dědice v levirátním manželství.¹⁴⁵

Starozákonní knihy mluví o láskyplných manželstvích, neprominu si vzpomenout na jednu z nejslavnějších manželek: na královnu Ester. Perský král Xerxes (v Bibli nazvaný Achašveroš) vládl obrovské říši, která se rozkládala od Indie až po Etiopii. Mezi krásnými dívkami si zamiloval Ester (Hadassu), sirotka, kterou vychovával její strýc Mordokaj. Brzy potom Mordokaj odhalil králi prostřednictvím Ester spiknutí a tak

141 COHEN A. Talmud pro každého, str. 204 - 205

142 Př 31,10-31.

143 Výklady ke Starému zákonu, str. 697... Správná hospodyně je zaměřená výhradně na domov a rodinu (k níž po starověkém způsobu náleželi i otroci). Píle je jedním ze základních příkazů v knize Přísloví. Žena má být také milosrdná k potřebným. V „chvále ženy statečné“ je možno vidět přímo chválu zosobněné Moudrosti. Mluví moudře (v 26) a má pro posluchače „vlídné naučení“. Proto jí náleží chvála mužova i blahořečení synů (v 28). Bude příkladem mnohým, aby také oni na svých místech plnili své povinnosti jako ona v domácnosti, každý podle svého osobitého pověření, aby se mohlo o každém říci jako o ní: „Ať ji chválí v branách její činy“ (v 31). Podle Septuaginty má pro ni být „chválen v branách její muž“. Manžel i děti budou umět ocenit dobré hospodaření, které jim zajišťuje klidný a spokojený život.

144 Srov. Ž 128; Př. 31 kpt.

145 Dt 25,5 - 10

mu zachránil život. Tehdy povýšil král pyšného Hamana na prvního ministra a přikázal, aby před ním všichni poklekl. Jen Mordokaj se neklaněl, protože se klaněl jedině Bohu. To Hamana rozhněvalo a když se dověděl, že Mordokaj je Žid, rozhodl se, že vyhladí v celém království všechny Židy. Mělo se to stát 14. dne 12. měsíce (v žid. kalendáři *adár*). Mordokaj požádal Ester, aby se přimluvila u krále za svůj lid. Nepozvána předstoupila před krále (za což jí hrozila smrt) a pozvala ho spolu s Hamanem k sobě na hostinu. Haman se mezitím rozhodl, že dá vzpurného Mordokaje pověsit. Oné noci si dal král předčítat z knihy letopisů, protože nemohl spát. Našel zápis, že Mordokaj mu zachránil život. Právě tehdy za králem přišel Haman a žádal svolení, aby směl Mordokaje pověsit. Ale ještě než promluvil, král se ho zeptal: *Co se má stát s mužem, kterého chce král poctít?* Haman se domníval, že král myslí jeho a odpověděl: *Ať přinesou královské roucho...a přivedou koně, na němž jezdí král a na jeho hlavu ať vloží královskou korunu.* Nato král řekl: *Učiň tak Židu Mordokajovi!* Haman byl pověšen na kůl, který připravil pro Mordokaje a Mordokaj se stal prvním ministrem. Židé byli zachráněni a na památku těchto časů slaví svátek *purim* (svátek losů). Manželství Ester a krále Xerxa se stalo požehnáním celého židovského národa.

Větší část lidského života se odehrává v rodině. Muž buduje dům, ale žena tento dům naplňuje hřejivým teplem lásky a pohody. Žena je srdcem rodiny. Jaká je žena, taková je rodina. Dovede-li drobnými obětmi, trpělivostí a láskou, soucitem a odpuštěním udržet stálou pohodu v rodině, plní svůj úkol a zaslouží si odměnu, která přispěje k věčné spáse muže, která zaručí duchovní prospěch dětí. Žena – matka je duchovním vzorem a příkladem na vždy.¹⁴⁶

Ve starozákonních textech je vykreslen ještě portrét jedné ženy, který se naprosto neslučuje s ostatními, a tou ženou je Debora, manželka Lapidota. O ní pojeňuje Kniha Soudců. Je provdaná, ale její muž se jejích aktivit neúčastní. V její době židé ztrácejí víru. Tehdy vezme Debora vládu do svých rukou – navzdory všem normám a přikázáním. Chová se naprosto jako muž – soudí spory, vyzývá k válce, přijímá Boží zjevení a píše: „ Izrael neměl žádného vůdce, až jsem povstala já, Debora, povstala jsem jako matka Izraele“.¹⁴⁷

146 CÍSAŘ, Ivo. Žena v Písmu Svatém, str. 15, 16
147Srv. Sd 5,7

3.3 Žena bezdětná a neplodná

Ve Starém zákoně je řeč o ženách, které přes svůj vysoký věk Boží vůlí otěhotněly. Častěji se však hovoří o neplodných ženách. Z nedostatku odborných vyšetření se vědělo, že žena je neplodná, protože byla pokročilého věku a nerodila. Ve starověku mít děti patřilo k nejvyšším životním hodnotám. Dítě je pokračovatelem rodu, nositelem požehnání a také způsob pokračování života svých předků.¹⁴⁸ Nemít dítě bylo považováno jako znamení Boží nepřízně a neštěstí pro ženu.

Když Bůh chce dát dítě i neplodné či staré ženě, Jeho plánu se nelze postavit, nic jej nezastaví. Skutečnost, že neplodnost existuje a staré ženy rodí, ukazuje na fakt, že nejde o náhodu, lidské snažení, ale o Boží zásah. Bůh takto jedná, aby se ukázalo, jak se dokáže o člověka postarat za všech okolností. Bůh je ten, který řídí věci, vede a jeho plány nemůže nic zastavit, ani žádná lidská slabost, neplodnost a nebo stáří.¹⁴⁹ Boží plán s lidským životem, je ten nejlepší možný, co Bůh dává.

Boží lid přičítal plodnosti svých členů dvojí význam: odpovídá výzvě Stvořitele z počátku světa a umožňuje potomstvu Abrahámovu rozmnožit se do nespočetného množství podle zaslíbení, daného Izraeli. Neplodnost je zlo, protože stojí v cestě Božím záměrům. Bůh postupně sám zjevuje hlubší smysl důvodu neplodnosti.¹⁵⁰

Plození ve Starém zákoně má na základě Božího požehnání a očekávání slíbeného Mesiáše takovou váhu, že kvůli plodnosti je zde přípustná praxe spolužití s otrokyněmi a polygamie.¹⁵¹

Bezdětné manželství bývalo v očích obce pohanou. Žena neměla v podstatě jak dokázat, že plodná je. Jen jeden starozákonní příběh popisuje ženu, která se uchýlila k velmi netradičnímu důkazu své plodnosti. Byla jí Tamar, kenaanka, provdaná za Judova nejstaršího syna Era.¹⁵² Popis tohoto příběhu následuje v podkapitole 4.7.

Bezdětnost bývala často důvodem k propuštění manželky, nebo k tomu, že žena dala svému muži svou služebnou, nebo otrokyni, aby ta porodila místo ní. Tento případ je znám v předmojžíšovské době, kdy patriarcha Jákob měl dvě ženy: Léu a Ráchel.

148 BS, str. 125 ... V Písmě Svatém bylo dítě pokládáno 1. důkaz zvláštní Boží přízně a Boží dar (Gn 4,1) a prostředek mimořádného Božího požehnání (Ž 128,3-4). Bezdětnost naopak byla potupou, neštěstím a zlořečenstvím (Gn 16,4; 30,1 – 23; 1 S 1,6; 2 S 6,23; Ž 113,9). Vedlo to k různým opatřením právního rázu: při neplodnosti vlastní ženy byly děti otrokyně považovány za legitimní děti (Gn 16,2; 30,3). Jako dar od Boha nebyly děti majetkem člověka, nýbrž Božím.

149MACKERLE, Adam. KT /04, 19-25 ledna| 2010. str. 7.

150DUPLACY J. Překl. KOLÁŘ P., SBT, str. 271

151ŠRAJER Jindřich, TT, č. 5, ročník 12, 2001, str.185

152 Gn 38,1 - 30

Protože Ráchel neměla zpočátku děti, dala svému muži služebnou Bilhu.¹⁵³ Abrahámova žena Sára také dala svému muži svou služebnou Hagar, aby místo ní dala Abrahamovi dědice.¹⁵⁴

Bůh slyší prosby neplodných žen: v knize Soudců¹⁵⁵ dostane Manoach příslib narození syna, který byl Bohu zasvěcen už od matčina těhotenství. Pro izraelský národ byl soudcem a proslulým silákem. Jmenoval se Samson. A v 1. knize Samuelově si Chana od Boha vyprosí Samuela – kněze a proroka, který pomaže dva krále, který mluví s Bohem a slyší Jeho hlas.¹⁵⁶

Snaha obejít neplodnost za každou cenu se postupem času a vlivem proroků mění. Objevuje se zdravější náboženský smysl pro míru věci. V knize Moudrosti jsou tyto postřehy: „Lepší jedno dítě než tisíc, lépe umřít bezdětný, než mít bezbožné syny.“ A na jiném místě: „Šťastná je bezdětná, ale neposkvrněná žena, která neví, co je hříšné lože“.¹⁵⁷

3.4 Žena vdova

Vdovy, které úmrtím ztratily manžela, zvláště ty, které ještě vzhledem k věku mohly mít děti, nebyly nijak váženy. Byly odkázány na laskavost příbuzných (zde se zejména jedná o nejstaršího syna, který to měl jako prvorozený povinností a pokud mu to majetkové poměry umožňovaly), a milosrdenství bližních. Vdova po zemřelém muži nedělala a ve většině případů se vracela do domu svého otce.¹⁵⁸ Její oděv naznačuje dvojí smutek. Nosila zvláštní oděv, odložila své ozdoby, nepromazávala si obličej olejem, využívala přirozenou krásu izraelské ženy. Místo jejího manžela se stal jejím ochráncem Bůh - zvláštní příznivce vdov a sirotků.¹⁵⁹ V době makkabejské dostávaly vdovy i část válečné kořisti a jejich peníze byly ukládány v chrámě, aby byly lépe chráněny.

Vdovami se stávaly ženy, jejichž muži zemřeli ve válkách, nebo při vyřizování osobních účtů, samozřejmě i přirozeným úmrtím manžela. Byly to ženy, které žily mimo své rodinné společenství. Často to byly vdovy oddané víře a pomáhaly při službě

153 Gn 30, 1 - 24

154 Gn 16, 1-16

155 Sd 13. kpt.

156 1 S 1 – 3.

157 Srv Mdr 4,1

158 Gn 38,11

159 Ž 68,6

chrámu. Měly široké srdce pro dobro a pro chudého. Znáмым příkladem je příběh vdovy ze Sarepty: z Boží vůle se starala o proroka Elijáše. Její dobrodiní nenechal Bůh bez odezvy. Aby netrpěla nouzí, dopustil zázrak, že dokud nebude úroda v zemi, nebudou jí mouka, ani olej. Vdovin jediný syn, který onemocněl a zemřel, byl zázračně na Elijášovu modlitbu vzkříšen.¹⁶⁰

Také vdova zachránila Boží lid. Júdit, mladá žena, použila svou krásu jako zbraň a usmrtila vůdce nepřátelského vojska Holoferna. Jeho smrt způsobila paniku v nepřátelském vojsku a bojovníci Izraele zvítězili.¹⁶¹

Nesmíme opomenout ani na ženu-vdovu, která patří i do rodokmene krále Davida (byla jeho prababičkou): na moábkou Rút. Kniha Rút je perlou Starého Zákona, kde je krásně vylíčen domácí pokoj. Základem knihy je úcta ke staré matce, která se projevuje poslušností. Zdokonaluje se mlčením, trpělivostí a důvěrou, která vrcholí velkou obětí. Mladá vdova se nevrátila ke svému lidu a následovala s láskou tchýni Noemi do izraelské země. Noemin Bůh se stal jejím Bohem. Díky Noeminým radám se stala manželkou Boaze, Noemina příbuzného, který použil levirátního práva. Rúťina láska a poslušnost vůči tchýni se stala příslovečnou. Bůh jí požehnal potomstvem, mezi které patřil král David i Spasitel.

3.5 Rozluka a rozvod

V evangeliu sv. Matouše Ježíš říká, že Mojžíš připustil rozvod kvůli tvrdosti lidských srdcí. Mojžíš ho ale nenařídil, ani nevymezil, za jakých podmínek může k rozvodu (rozluce) dojít. V Páté knize Mojžíšově¹⁶² je konstatován fakt, že rozvod manželství je možný, a upravuje praxi do té doby platnou a praktikovanou. Tamtéž se dovídáme, jak takový rozvod byl prováděn. Žena dostala rozlukový list (*get*) od svého manžela a pak se mohla znovu vdát.

Důvody rozvodu, jak jsem napsal shora, nejsou ve starozákonních knihách pevně stanoveny. Objevuje se jen termín „manžel našel na manželce *něco odporného*“ (hebr. *'erwat dabar* (doslova „nahota věcí“). Nejasné a sporné místo biblického oddílu Dt 24,1 bylo v talmudických dobách příčinou k diskusi kvůli nejasnosti popisu tohoto právního předpisu mezi různými školami. Na jedné straně stála škola Šamajova. Její výklad

160 1 Kr 17,9-24

161 Júd 13,1-10

162 Dt 24, 1-4

citovaných slov „něco odporného“ se vztahuje pouze na cizoložství. To bylo pro tuto školu jediným platným důvodem pro rozvázání manželství. Druhá škola Hilelova zaujala poměrně svobodným výkladem této biblické pasáže a mínila, že „něco odporného je všechno, co Hospodin prohlašuje za odporné v Jeho očích“. Obě školy však říkají, že rozvod je nesmírně bolestivý a dříve než o něm bude člověk přemýšlet, měl by číst biblické pasáže, v nichž nařikají ti, kterým byl odňatý milovaný partner. Šamaj cituje: „Noemin muž Elimelek zemřel...“ a dále : „ještě na smrtelném loži nařikal Jákob: zemřela mi Ráchel před očima.“ Závěrem argumentuje: “Ten, kdo propouští svou manželku, je jako ten, co boří Boží chrám...”¹⁶³ Rozvod byl zakázán ve dvou situacích: když manžel křivě nařknul manželku z předmanželské nevěry a dále když muž zneuctil pannu a její otec ho přinutil, aby si ji vzal. Obvyklá pozdější praxe judaismu zakazovala rozvod také v situaci, kdy manželka onemocněla duševní chorobou a nebyla by schopna se hájit z manželova křivého obvinění ze smilstva. Naopak se manžel mohl s manželkou rozvést i bez jejího souhlasu v případě jejího odpadnutí od Hospodina, nebo prokázané účasti na modloslužbě, většinou Baalově nebo Poerově kultu.¹⁶⁴

Jsou zaznamenány zvláštní případy, kdy se rozvod přikazoval: jeden případ popisuje kniha Ezdráš,¹⁶⁵ kdy měli navrátilci z Babylonu propustit své pohanské manželky a o druhém případě píše prorok Malachiáš¹⁶⁶ o propuštění pohanských žen, kvůli kterým židovští muži opustili své zákonité manželky.

V Božím plánu neexistuje rozvod. U Malachiáše můžeme jasně slyšet: „Střežte svého ducha, nikdo ať se nezachová věrolomně k ženě svého mládí. Každý ať nenávidí rozvod, praví Hospodin, Bůh Izraele...”¹⁶⁶ Rozvod byl ve Starém zákoně vždy chápán jako zákonné odloučení manželů, heb. *gerušim*. Rozvedená žena byla volná, mohla se znovu provdat za kteréhokoliv Izraelitu, kromě těch, kteří patřili do rodiny bývalého manžela a kněží, kteří si mohli vzít pouze pannu. V talmudické literatuře, která rozvíjí starozákonní praxi nalézáme ve fóliu Šab. 67. a tzv. Darchej šalom, mírumilovné způsoby - povinnost dodržování míru mezi manželem a manželkou. Každý se musel snažit vytvářet ideální stav v rodině. Podílet se na radosti a štěstí druhého a plnit manželské povinnosti. Výklad této talmudické pasáže o manželství cituje: „...na manželský svazek je v nebi pohlíženo jako na službu Hospodinu, od které se nemá

163 DE VRIES, S.P. Židovské obřady a symboly, Rozvod, str. 227-229

164 DE VRIES, S.P. Židovské obřady a symboly, Rozvod, str. 227-229

165 Ezd 10,2-3

166 Mal 2,10 - 16

nikdo z manželů svévolně vzdalovat.“¹⁶⁷

3.6 Ženiny, konkubíny, otrokyně

Ženiny, čili konkubíny měly jiný status než manželky – týkalo se to možnosti rozluky (propuštění), kdy právoplatná manželka od manžela musela obdržet rozlukový list, pak byla volná. Ženina byla zpočátku otrokyně, kterou právoplatná manželka dala svému manželu, aby s ní zplodil potomka, jestliže nemohla mít děti. Ženina nemohla být prodána, protože muž – majitel, s ní měl děti (respektive s ní měl poměr) a kvůli tomu, že byla jeho ji prodat nesměl. Děti ženin měly nárok na dědictví svého otce do míry jeho vůle, jen jejich otec určoval míru jejich dědictví. Pokud se ženiny-otrokyně chovaly pyšně, nemohly být sice prodány, ale mohlo se s nimi zacházet jako s otrokyněmi.¹⁶⁸ V době královské je zaznamenáno, že králové měli mnoho žen a ženin. Mít poměr se ženou, nebo s ženinou krále, se rovnalo pokusu o převrat, o viditelné uchvácení trůnu.¹⁶⁹

Pokud muž si vzal o své vůli ženinu otrokyni z válečných zajatkyň, také ji nesměl prodat, protože ji ponížil. Musel jí dovolit oplakávat své příbuzné (nosit smuteční roucho, oholit si hlavu) a po měsíci teprve s ní mohl pobývat.¹⁷⁰

3.7 Ženy cizoložné, prodejné a prostitutky

Pod pojmem „prostitute“ rozumíme jistě pohlavní styk za peníze nebo za jistou výhodu. „Cizoložství“ naopak v sobě obsahuje dva způsoby provinění: jednak se může jednat o znásilnění, jednak o dobrovolný styk mimo manželství.

Prostitute představuje zavrženíhodné jednání, neboť pošpiňuje tělo i duši. Písmo často používá obrazu nevěstek a cizoložství, aby se ukázalo, jaké zlo páchá modlářství a odpadlictví. Prorokovi Ozeášovi přikázal Hospodin, aby si vzal za manželku nevěstku Gomeru, a tak symbolicky zobrazil náboženskou nevěrnost Izraelského národa vůči Hospodinu.¹⁷¹

Starý Zákon mluví o běžných prostitutkách (*zonót*) tak o chrámových prostitutkách a prostitutech (*q'děšót a q'deším*), kteří působili v kultech cizích bohů

167 DE VRIES, S.P. Židovské obřady a symboly, Rozvod, str. 227-229

168 Gn 16 kpt.

169 Srv 2 Sam 16,22

170 NBS str. 711

171 Oz 1,2

plodnosti.

Posvátná prostituce byl akt nabídnutí lidského těla k pohlavnímu aktu jako oběť božstvu lásky a plodivé síly.¹⁷² Posvátná prostituce byla v očích židů nepřijatelná, byla urážkou Hospodina, úctou nepravému bohu. V dobách, kdy bylo pravověří v Izraeli na úrovni, bývali lidé provozující tuto modloslužbu pronásledováni, zabíjeni, jsou známy případy kamenování a zabíjení mečem.¹⁷³

Cizoložství se podle Mojžíšova zákona dopustila žena, která se milovala s mužem, který nebyl její manžel a muž, který se miloval se ženou, která nebyla jeho manželkou. Je zajímavé, že mnohoženství v Izraeli nebylo považováno za cizoložství. Podle Mojžíšova zákona měli být oba provinilci ukamenováni, právo se vztahovalo i na ženu zasnoubenou, svobodnou, ne jen na vdanou. Dala-li se prokázat, nebo když se jen předpokládala ženina nevina, býval souzen jen muž. V době pohanských vlivů pronikajících do Izraele se také změnil názor na cizoložství a rozsudek smrti ukamenování byl jen zřídka kdy vykonán.

Prorok Ezechiel píše o cizoložnicích Ohole a Oholíbě, které symbolizují Severní a Jižní království. Cizoložství v tomto případě je symbol odvrácení se od víry v pravého Boha. Od tohoto proroka známe přísloví „Jaká matka, taková dcera“, kterému u proroka Ezechiela rozumíme ve smyslu duchovního zpronevření.¹⁷⁴

Starozákonní knihy obsahují jen jeden příběh ženy, která se uchýlila k nabízení sebe za úplatu. Na její obhajobu dlužno dodat, že nenašla jiný způsob, jak dokázat, že může mít děti. Byla jí Tamar, kenaanka, provdaná za Judova nejstaršího syna Era.¹⁷⁵ Po jeho smrti byla jako bezdětná provdána za jeho bratra Ónana, který s ní zplodit dítě svému bratru nechtěl. Jako neplodnou ji čekal návrat s hanbou do její rodiny. Proto se uchýlila ke lsti. Přestrojila se za prostitutku a milovala se se svým tchánem. Ten jí jako úplatu nechal svou pečeť. Tu mu ukázala až tehdy, kdy ji našel z cizoložství, aby dostala milost. Z tohoto vztahu se narodily dvojčata: Peres a Zarach. První z těchto dvojčat se objevuje v rodokmenu krále Davida.

Knihy Sírachovcova upozorňuje také na to, že Bůh vidí do srdce člověka, a že i když při cizoložství není člověk přistizen, Bůh o jeho skutku ví. „Člověk, který opouští vlastní lože, si v duchu říká: „Kdo mě uvidí? Obklopuje mne tma a stěny mě ukrývají.

172 NBS str. 827-828

173 Ez 16 kpt.

174 Ez 23 kpt.

175 Gn 38,1-30

Nikdo mě nevidí, tak čeho se bát? Nejvyšší na moje hříchy nevzpomene. Z lidských očí má strach a přitom zapomíná, že oči Hospodinovy jsou tisíckrát jasnější než slunce, že se dívají na všechny cesty lidí a pronikají i do nejskrytějších míst.¹⁷⁶

176 Sir 23,18-19

4 Starozákonní pohled na dítě

Děti byly chápány jako Boží dar, jako symbol požehnání. Bylo hanbou nemít potomky, kteří by nenesli jméno otce. Při narození dětí se zpravidla radovala i širší rodina, zvláště u narození chlapců. Děti znamenaly pokračování rodu, až přijde „spása Izraele“.

Bůh miluje člověka a miluje jej už od dětství. Dítě, které je nejslabším členem lidské společnosti, potřebuje naši lásku. Respekt vůči dítěti, jeho důstojnost a práva, jsou předpokladem nejvyšší hodnoty pro budoucí život člověka. Každý člověk je Bohem bezpodmínečně přijímán a má být proto přijat, milován a ctěn ve své hodnotě i od bližních.¹⁷⁷

4.1 Děti vychovávané rodiči , rodinou

V dítěti se stává patrnou předchozí starost a láska Boha vůči člověku. Věřící lid Izraele ví, jak si Bůh již v mateřském lůně dítě volá, volí a miluje. Zaznívá to v žalmu 139: „ V životě mé matky jsi mě utkal.“¹⁷⁸ „ Dříve než jsem tě vytvořil v životě matky, znal jsem tě.“¹⁷⁹

Židovští manželé se vždy těšili na narození dětí (*banim*), zvláště chlapců, množství dětí bylo chápáno jako symbol Božího požehnání manželství. Děti byly chápány jako stavitelé (*bonim*); staví nejenom budoucnost rodiny, ale spolu s ní i celé společnosti. „Bezdětný člověk je považován za mrtvého“, neboť takový člověk nesplnil svou hlavní povinnost a jeho jméno zanikne spolu s ním.¹⁸⁰ O děti se starali oba rodiče, velmi brzy byly děti zapojovány do náboženské praxe – do společné modlitby s rodiči. Tak se velmi malé děti učily zpaměti základním náboženským textům a náboženským příkázáním.

Sedmého dne po porodu byli všichni chlapi obřezáni (*brit mila*)¹⁸¹ a zároveň obdrželi jméno. Tento chirurgický úkon, který měl hygienické důvody v prostředí vyšších teplot a nedostatku vody Hospodin povýšil na viditelné znamení příslušnosti k vyvolenému národu.¹⁸² Obřízka byla předpokladem pro účast na bohoslužbě a na společenství s Hospodinem. Také v 5. kapitole knihy Jozue vidíme, jak za obřízkou

177 BS, str. 125...

178 Ž 139,13; srv. Ž 71,6

179 Jr 1,5

180 COHEN A. Talmud pro každého, str. 216

181 DE VRIES,S. Židovské obřady a symboly, Obřízka a mohel, str. 170 - 172

182 Gn 17,12

následuje bohoslužebná slavnost.¹⁸³ V kněžských textech Pentateuchu se obřizka stala znamením smlouvy, kterou Bůh uzavřel s Abrahámem a jeho potomstvem.

Po narození chlapce byla žena 40 dnů považována za nečistou, pak přinášela do chrámu oběť za hřích a pokud byl chlapec prvorozený, měl být vykoupen ze služby Hospodinovy.¹⁸⁴ Po nějakém čase se podrobila matka obřadům očišťování, k čemuž přinesla jehně jako oběť zápalnou, holubici nebo hrdličku jako oběť za hřích; byla-li chudá dvě holoubátka nebo dvě hrdličky, jednu jako oběť zápalnou a druhou jako oběť za hřích.¹⁸⁵

Matky kojily své děti mnohdy i tři roky.

Příkázání „Cti otce svého i matku svou...“ se nevztahovalo jen na děti nezletilé, ale děti měly mít úctu ke svým rodičům až do jejich smrti. Kniha Kazatel upozorňuje i na stáří rodičů, kdy děti mají mít s rodiči trpělivost, protože i ony samy budou jednou staré, s problémy, které stáří nese, s nemocemi těla i ducha.

Otec byl před Zákonem zodpovědný za náboženskou výchovu, za výchovu k povolání, zejména chlapců, také za výživu rodiny. Často bylo zvykem, že alespoň jeden z chlapců převzal řemeslo po otci a tak zůstala zachována kvalita „rodinné firmy“. Otec také měl přihlídnout k vlohám svých synů a mohl je dát do učení k jinému řemeslníku. Moudrý syn dělá radost svému otci.¹⁸⁶ Bůh se přirovnává k milujícímu otci, kterému záleží na jeho dětech.¹⁸⁷

Můžeme se také ptát, do jaké míry byly starozákonní děti analfabety. Dá se říci, že převážná většina národa uměla číst – liturgickým jazykem byla hebrejšтина a dodnes na zdech synagog jsou hebrejsky psané texty (běžné modlitby). Tyto texty sloužily všem, modlitební společnost nebyla tedy jistě negramotná. Není ani možné, aby si děti zapamatovaly všechna nařízení, týkající se náboženského života. Jejich množství, včetně modliteb je tak velké, že si jistě braly záhy na pomoc psané texty, aby modlitby byly jednotné s celým společenstvím.¹⁸⁸

Dcery se učily od matky běžným domácím pracím, péči o rodinu, o malé děti, podle věku také náboženské praxi. Ve Starém zákoně se nikde nepíše, že by se dívka

183 Joz 5,9 Hospodin pravil Jozuovi: „Dnes jsem z vás odvalil egyptskou hanbu.“ Proto pojmenoval to místo Gilgal (to je Odvalení); jmenuje se tak až dodnes.

184Ex 13,13; Nu 18,15

185Lv 12,1 - 3

186Př 15,20

187Př 3,12

188COHEN, A. Talmud pro každého, str. 216 - 218

učila řemeslo, je ale zmínka o moudrých ženách, dokonce o ženě – soudci, o které se zmiňují krátce v kapitole o vůdcích Izraele.

Ohledně dobrého a špatného zacházení s dětmi přichází rodičům na pomoc několik dobrých rad. Před neblahými důsledky přemrštěné náklonnosti jakou Jákob projevoval Josefovi, varuje výrok: „Muž by mezi svými dětmi nikdy neměl dělat rozdíly.“ Mezi přílišnou shovívavostí k dítěti a k jeho pokleskům a přehnanou přísností se doporučuje zlatá střední cesta: „Jestliže člověk své dítě netrestá, skončí zcela zkažené.“ Neměl by však trestat dospívajícího. „Muž by neměl své děti příliš zastrášovat.“ Nejvhodnějším způsobem, jak jednat s dětmi, i se ženami je „levou rukou je odstrkovat a pravou je k sobě přivínout.“

Jelikož byly známy případy, kdy si chlapec pod hrozbou trestu vzal život, doporučuje se: „Muž by nikdy neměl svému dítěti vyhrožovat, nýbrž je buď okamžitě potrestat, nebo mlčet.“¹⁸⁹

Další moudré varování zní: „Člověk by ani dítěti neměl slíbit, že mu něco dá, a pak své slovo nedodržel, neboť je tak učí falši.“ A jelikož děti mají sklon opakovat na ulici to, co slyší doma, lidová moudrost napomíná rodiče, aby si dali veliký pozor na to, co před svými potomky říkají: „Řeč dítěte na ulici je řečí jeho otce nebo matky“.¹⁹⁰

4.2 Děti osiřelé

Sirotek (*ját'om*) znamená většinou dítě, bez rodičů, nebo které otce ztratilo a tím je bez právní ochrany. Smluvní zákoník¹⁹¹ a deuterokanonické zákony usilovaly o blaho sirotků i vdov. Chránily jejich dědická práva a umožňovaly jim každoroční účast na velkých slavnostech. Sirotci měli podíl z desátků úrody.¹⁹² Měli je za úkol bránit a podporovat příbuzní a přátelé zemřelého rodiče či rodičů, ale že se tak vždy nedělo, Mojžíšův zákon doporučoval a zdůrazňoval ochranu vdov a sirotků a vytýkal, že je tato povinnost opomíjena. Později totéž připomíná i prorok Izaiáš.¹⁹³ Zákon stanovil, že paběrky na poli¹⁹⁴ i na vinici a vše, co samo vyrostě při úhorování sedmého roku (viz sabatový rok) patří vdovám a sirotkům, také jiným potřebným. Vdovy a sirotci jsou pod

189 COHEN, A. Talmud pro každého, str. 218- 219

190 Srv. COHEN A. Talmud pro každého, str. 218 - 219

191 Ex 22,22

192 Dt 26,12 - 13

193 Iz 1,17. 23

194 Dt 26,12

zvláštní Boží péčí. Žalm 10 o tom mluví jasně: „Ty však vidíš trápení a hoře. Shlédneš a vše vezmeš do svých rukou. Bezbranný se spoléhá na tebe, sirotkovi poskytněš pomoc.“¹⁹⁵ Žalm 68 je konkrétnější : „Otec sirotků, obhájce vdov, je Bůh ve svém obydlí svatém.“¹⁹⁶ Tomu, kdo by sirotky a vdovy utiskoval, hrozí Bůh tresty i na jeho vlastní rodině. „Žádnou vdovu, ani sirotka nebudeš utiskovat. Jestliže je přece budeš utiskovat, a oni budou ke mně úpět, jistě jejich úpění vyslyším. Vzplanu hněvem a pobiji vás mečem, takže z vašich žen budou vdovy a z vašich synů sirotci.“¹⁹⁷

195 Ž 10,14

196 Ž 68,6

197 Ex 22,21. 22.23.24

5 Člověk v nemoci

Nemoc a utrpení patřily vždy k nejvážnějším problémům, které podrobují lidský život zkoušce. V nemoci člověk zakouší vlastní bezmocnost, vlastní meze a svou ohroženost. Každá nemoc nám může dát zahlédnout smrt.¹⁹⁸ Člověk v tísní, ať už jakékoli, se zpravidla uzavírá sám do sebe, do svého nitra. To, co je člověku nepříjemné, tomu se vždy snažil vyhýbat, ale snaží se to všelijakým způsobem potlačovat, případně „mocí vůle“ zatlačit do nevědomí.¹⁹⁹

Bible neuvažuje nikdy o nemoci a uzdravení z hlediska lékařského nebo vědeckého, vždycky však z hlediska náboženského, tj. ze zvláštního vztahu, který nemoc a uzdravení vytvářejí, nebo odhalují mezi nemocným a Bohem. Je dobré si uvědomit, že i tehdy, kdy je utrpení přičítáno působení Zlého, je vždy jeho podnětem skrytá nebo zjevně vyjádřená Boží vůle.²⁰⁰

Velkou pomocí izraelským nemocným byl biblický popis nejtěžšího boje „bezúhonného a přímého“ služebníka Božího – Jóba: „Hospodin dal, Hospodin vzal, jméno Hospodinovo buď požehnáno!“²⁰¹

Zdraví znamená plný rozvoj životních sil, nemoc naopak slabost a nemohoucnost.²⁰² Ve starozákonních textech nemůžeme nazvat medicínám popisem a rozlišováním nemoci, i když jsou popisovány zjevné příčiny těchto nemocí. U mnoha kožních nemocí, které bychom dnes tak nenazvali, je pojem malomocenství. Přirozené hledání příčin nemoci je zaznamenáno jen u zranění a pádů.²⁰³

5.1 Nemocní

Pokud jde o nemocného, byly vždy rozdíly podle toho, jak byl člověk starý, jestli měl rodinu, která vyžadovala jeho starostlivost a jak se ve svém životě v té době s možným postižením nebo smrtí blízkých vyrovnal.

Náboženské cítění uvádí často do souvislostí nemoc a hřích. Bůh stvořil člověka k životu, ke štěstí, ale nemoc i jiná utrpení jsou následkem lidského hříchu.²⁰⁴ Nemoc ve starozákonní době byla chápána jako následek hříchu (vlastního nebo příbuzných),

198 Srv. OPATRŇ, A. Malá příručka pastorační péče o nemocné str. 12.

199 Srv. KŘIVOHLAVÝ J. Křesťanská péče o nemocné, str. 70.

200 Srv. Allen, von J.J. BS, Nemoc str. 163-164

201 Jb 1,21

202 Ž 38,11

203 2 Sam 4,4

204 Srv Gn 3,16-19

ale později je patrný posun k tomu, že nemoc má vést člověka k prohloubení vlastního života,²⁰⁵ nebo má být vnímána jako zkouška vlastních kvalit.²⁰⁶ Tento prvek můžeme vnímat v knihách Jób a Tobiáš.

Navštěvování a péče o nemocné, nespádají-li do kategorie infekčních nemocí, jako je třeba malomocenství nebo nemoci vyžadující přísnou karanténu, je základním skutkem milosrdenství a lásky k bližnímu.²⁰⁷ Nemoc má vést člověka k prohloubení vědomí vlastní hříšnosti. Příkladem jsou prosebné žalmy, kde je prosba o uzdravení vždy spojena s vyznáním hříchů.²⁰⁸

Starý zákon nabízí ještě jiné řešení: nemoc, kterou jsou postiženi spravedliví, jako Jób nebo Tóbit, může být zkouškou věrnosti.²⁰⁹ V případě Spravedlivého Hospodinova služebníka u proroka Izaiáše má utrpení výkupnou hodnotu na smír za hříchy lidí: „Byly to však naše nemoci, jež nesl, naše bolesti na sebe vzal, ale domnívali jsme se, že je raněn, ubit od Boha a pokořen. Jenže on byl proklán pro naši nevěrnost, zmučen pro naši nepravost. Ale Hospodinovou vůlí bylo zkrušit ho nemocí, aby položil svůj život v oběť za vinu.“²¹⁰

5.2 Biblické údaje o nemocech

V této podkapitole bych chtěl shrnout několik nejdůležitějších starozákonních „diagnóz“, které znamenaly pro postiženého člověka riziko, náboženské odloučení od společenství, v několika případech také vyloučení jedince ze společnosti, a to z důvodu možnosti nakažení jiných. V případě vyloučení ze společenství byli postižení odkázáni na milosrdenství svých nejbližších. Snažil jsem se v této kapitole vypsát alespoň nejdůležitější onemocnění starozákonní doby. Popis těchto chorob není lékařský, citoval jsem výhradně texty Bible. Tuto kapitolu považuji ryze za informační, jde o souhrn pojmů použitého z Biblického slovníku.²¹¹

Pojmy v této kapitole budu řadit opět abecedně kvůli přehlednosti.

Hluchota (hebr. *hereš* = tichý). Izraelci se měli k hluchým chovat laskavě.²¹²

205 Ž 38,2-6

206 2 Pa 16,12

207 Lv 19,18

208 Ž 38,2-6; 39,9-12; 107,17

209 Tob 12,13

210 Iz 53,4-5.10

211 Srov. NBS, str 1135 - 1138

212 Lv 19,14

Prorok Izaiáš předpověděl, že hluší budou slyšet.²¹³

Horečka (heb. *qaddahat* = palčivé horko) byla následkem některých nemoc.²¹⁴ Obyčejně horečka znamenala dost závažný problém, protože neexistovaly léčebné prostředky na její zmírnění.

Malomocenství (heb. *sara'at*)²¹⁵ bylo nespecifickým pojmem, který nemůžeme sloučit s dnešním pojetím lepry (následku působení *Mycobacterium leprae*). Původně tento hebrejský termín označoval kultickou nečistotu nebo poskvrnění, které se vyznačovalo přítomností bílých skvrn. Tohoto označení²¹⁶ se používalo pro kožní chorobu, změnu barvy vlny, kůže, plátna²¹⁷ a dokonce i zdí domů,²¹⁸ což dokazuje, že nešlo o lepru jako takovou. Některé rysy v knize Levitů popisují snad i infekci po spálení, lupénku na hlavě, na těle, ve vousech.²¹⁹ Za zmínku stojí právě to, že skutečná lepra je nemoc vleklá a projevuje se během delší doby, než za 7 dnů.²²⁰

Mor (hebrejsky *deber*). Hebrejský překlad znamená doslova zničení a užívalo se ho pro masové pohromy. Často souvisel s válkou a hladem: “Toto praví Panovník Hospodin: Udeř do dlaně, dupni nohou a řekni: Běda izraelskému domu pro všechny zlé ohavnosti; padnou mečem, hladem a morem.”²²¹ Jednalo se zřejmě vždy o velkou epidemii, která usmrtila množství lidí.²²² Tato epidemie se nemusí vždy týkat lidí, ale i dobytka.²²³

Nádory (heb. *opalim*) mohly být jak zduřeniny,²²⁴ tak i vředy dýmějového moru, který propukal i v sousedních zemích.

Prašivina (heb. *neteq*) jak ho popisuje Leviticus²²⁵ byl zřejmě dráždivou kožní vyrážkou, také předzvěst možného malomocenství. Prašivina byla jednou z důvodů, kdy nedovolovala muži vstoupit do kněžské služby.²²⁶

Slepotu (heb. *iwwer*) byla ve středomoří běžně známá. Měla mnoho příčin:

213 Iz 29,18; 35,5; 42,18

214 Dt 28,22

215 Lv 13-14

216 Lv 13,1-46

217 Lv 13,47-59

218 Lv 14,33-57

219 Lv 13,4-24

220 Lv 13,4-6

221 Ez 6,11

222 2 S 24,15

223 Ex 9,3

224 1 S 5,6

225 Lv 13,30-37; 14,54

226 Lv 21,20

vrozené poruchy a také nakažlivé nemoci (gonorrhoea). Slepota je někdy nazývána trestem od Boha.²²⁷

Spálenina (hebr. *sarebet*) je jako kožní onemocnění, zřejmě ekzém, způsobující pálivou bolest.²²⁸

Svrab (hebr. *heres*) byl zřejmě svědivou vyrážkou.²²⁹ Zcela jistě se nejedná o nákazu parazitem, který byl objevený v 18. století a nemoc jím způsobená obdržela stejný název.

Šílenství (hebr. *šigga'ón*) scestnost, je šílenství postihující člověka jako Boží soud. Další pojem tohoto překladu-hebr. *holela* znamenalo ztřeštěnost, chvástání.²³⁰ Je zajímavé, že král Saul, když cítil, že se blíží záchvat jeho nemoci, zval si Davida, aby mu hrál. Jde o první svědectví muzikoterapie psychicky nemocného člověka.²³¹

Úbytě (hebr. *šahe'pet*) se objevuje v Leviticu a Deuteronomiu.²³² Není zcela jasné, o jakou nemoc jde. Snad je o slábnutí z důvodu tuberkulózy nebo rakoviny.

Vřed (hebr. *š'hin*) byl názvem pro místní zanícené rány, například vředy po hnisajících neštovicích.²³³ Připomenout musím i egyptské rány,²³⁴ Jóbovy vředy.²³⁵ Pokud vředy (hebr. *jabelet*) trpělo zvíře,²³⁶ nebylo způsobilé k oběti.

Vyhřezlá střeva měl král Jóram,²³⁷ snad následkem úplavice. Za strašných bolestí zemřel.

Výtok, krvotok (hebr. *zóḅ*) nemá nic společného s pravidelným cyklem žen, jedná se o poruchu.²³⁸

Zánět (hebr. *dallequet*) zaznamenaný v Deuteronomiu²³⁹ popisuje z nejasných příčin tělesné utrpení s horečkou a pomalým chátráním organismu.

227 Dt 28,28

228 Lv 13,24.28

229 Dt 28,27

230 Kaz 1,17; 2,12; 7,25

231 1 Sam 16,22-23; 18,10-12

232 Lv 26,16 a Dt 28,22

233 Ex 9,9

234 Lv 13,18-24

235 Jb 2,7

236 Lv 22,22

237 2 Pa 21,15.18

238 Lv 12,7

239 Dt 28,22

5.3 Uzdravení

Starý zákon nezakazuje léčení. Izaiáš léčí Ezechiáše: „Izaiáš poručil: Vezměte suché fíky. Vzali je a položili na vřed a Chizkiáš zůstal na živu.“²⁴⁰ Také uzdravuje anděl Refáel starého Tobita: „Potři rybí žlučí otcovy oči! Ten lék vytáhne a odstraní z jeho očí bílý zákal. Tvůj otec bude opět vidět a uzří světlo.“²⁴¹

Židovské náboženství se od pohanských lišilo především v tom, že odlišovalo kněze a lékaře. Stanovení diagnózy malomocenství je jistě výjimkou.²⁴² Často se nemocní ptali na prognózu své nemoci proroků.²⁴³ Titul „lékař“ se v biblickém pojetí vyskytuje ve stejném významu jako dnes, ale nebylo dovoleno nechat se léčit lékaři, kteří se „nedotazovali Hospodina“, tzn. radit se s léčiteli, kteří používali magii.

Starozákonní texty zdůrazňují utíkat se k Bohu, skutečnému Pánu nad životem.²⁴⁴ Bůh může zranit, ale také uzdravit.²⁴⁵ Jako se nemocní ve své prosbě o uzdravení obraceli na Boha, tak se obraceli na Jeho zástupce: na kněze²⁴⁶ a proroky.^{247 248} Boží milosrdenství se sklání nad trpícím a tiší jeho bolesti.

Pomoc trpícímu a nemocnému člověku vždy vyžadovala stálou lásku a úctu a snahu pomoci mu v jeho těžkém životním období. Starý zákon toto předkládá a je zároveň velkým vzorem samozřejmě také pro dnešní dobu.

5.4 Staří lidé

„Dlouhý život si přeje, kdo je spokojený a netrpí nedostatkem. Stáří je bohaté zkušenostmi a moudrostí, ale může být i břemenem na bedrech člověka unaveného věkem, jehož trpělivost je vyčerpána.“²⁴⁹

Dlouhý život je darem od Boha, třebaže je neustále ohrožován zraněním i smrtí. Dlouhý život je přislíben těm, kdo ctí svého otce i matku.²⁵⁰ Požehnané stáří je odměnou spravedlivého, který tak prožívá radost z dětí a z pohledu na děti svých dětí.^{251 252}

240 2 Kr 20,7

241 Tób 11,8

242 Lv 13,9-17

243 1 Kr 14,1-13; 2 Kr 1,1-4; Iz 38,1.21

244 Sír 38,9.14

245 Dt 32,39

246 Lv 13,49; 14,2

247 1 Kr 14,1-3; 2 Kr 4,21; 8,7

248 DUPLACY J. Překl. KOLÁŘ P., SBT, str. 267-268

249 Sír 41,1

250 Ex 20,12

251 Pě 17,6

252 DUPLACY J. Překl. KOLÁŘ P., SBT, str. 475

Všechny národy v době starozákonní uznávaly autoritu věku a zkušenosti, které starý člověk nabyt průběhem života. Izraelský národ nebyl výjimkou. A to nejen pro vnější známky stáří, ale také proto, že dosažení plnosti dnů byl pokládán za znamení Boží přízně, odměňující bázeň před Hospodinem a dodržování Jeho příkazů.²⁵³ „Moudrost, která odpovídá pokročilému věku, dodává váhu starcovu slovu.“²⁵⁴ Nejstarší mužové rodiny byli a dodnes jsou v židovských rodinách ochránci rodinné tradice, i té náboženské. Vždyť i Bůh je v českém překladu nazýván Hospodin. Staroslověnský výraz „*gospod, gospodin*“ je pojmenováním nejstaršího muže, hlavy rodiny.

Uznání stáří jako nadčasové autority přináší společnosti pozehnání.²⁵⁵

Rodina je povinna se postarat o své stárnoucí členy, zvláště je to připomínáno dětem: „Cti otce svého i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.“²⁵⁶

Přehlížení autority starých lidí je v Písmu káráno jako úpadek mravnosti a celé společnosti,²⁵⁷ když „neměli soucit se starci ani kmety, s tím, kdo se nachýlil věkem.“²⁵⁸

Starý zákon mluví vždy ve spojitosti se stářím i o moudrosti. Uznává ale, že moudrost a důstojnost může být vlastní i mládí.²⁵⁹

Samozřejmě stáří přináší své obtíže: ztráta kvality zraku, svěžesti, vzrůstající nespavost, úzkostlivost.²⁶⁰

Stáří je ale také obrazem věčnosti. Bůh „Věčný“ se zjevuje prorokovi Danielovi jako stařec.²⁶¹ A konečně i v Apokalypse symbolizuje čtyřiaadvacet starců Boží dvůr, opěvující věčně Boží slávu.

253 Lv 19,32; Dt 30,19

254 Sír 25,4

255 Iz 35,20; Za 8,4

256 Ex 20,12

257 Iz 3,5

258 2 Pa 36,17

259 Ž 119,100; Mdr 4,8.16

260 Kaz 12,2-7

261 Dan 7,9

6 Biblické pojetí smrti

Umírání není v Bibli definováno. Lze je pochopit jako proces, při kterém se člověk vědomě přibližuje konci svého pozemského života. Umírající jsou v podstatě v Bibli rozděleni na dvě velké skupiny:

První skupinou jsou ti, kteří věří, že po smrti budou od Boha odloučeni, protože se sami svým životem od Něho odloučili a také ti, kteří počítali s další existencí v Božím přátelství, ale z nedbalosti nebo pod vlivem falešného učení nečinili pokání a nevstoupili do osobního společenství s Bohem. Můžeme klidně říci, že heslo takových lidí je známo i dnes: „Jezme, pijme, stejně zítra zemřeme.“ Nebo také: „Marnost nad marnost, všechno je marnost.“^{262 263}

Druhou skupinou jsou ti, kteří umírají s vnitřním pokojem, jistotou a beze strachu. Zdrojem těchto duchovních hodnot u nich je Bůh, s nímž žijí v osobním společenství. Klasickým příkladem takových umírajících jsou patriarchové: o jejich umírání čteme pozoruhodná slova. „I zesnul Abrahám a zemřel v utěšeném stáří, stár a sytý dnů a byl připojen ke svému lidu.“²⁶⁴ Podobně je zaznamenána smrt Izáka²⁶⁵ a Jákoba.²⁶⁶ U všech těchto mužů jsou charakteristické tyto zkušenosti: jejich umírání je charakterizováno jako zesnutí, tedy jako usínání a o všech je zaznamenáno, že byli připojeni ke svému lidu. Tito muži odešli do společenství jim důvěrně známého – do společenství Božích lidí. K tomuto společenství patřili zaživa a byli k němu připojeni i po své smrti.

Říkáme-li, že pro člověka není dobré, aby umíral sám, dotýkáme se hlubokého tajemství. Právě v hodině své smrti potřebuje člověk více než kdy jindy, být spojen s druhými. Služba umírajícím pak tedy nespočívá v ničem jiném, než pomoci těmto lidem nahlédnout do širší souvislosti. Měla posílit jejich vědomí, že jejich osobní bolestivé podmínky mají své kořeny v základních podmínkách nesmrtnosti lidské duše a že umírání lze prožívat ve spojení s ostatními lidmi.²⁶⁷

V obci Izraelitů vzniká velmi brzy spolek *Chevra kadiša*, aramejsky doslova *Svaté bratrstvo*, které je pověřeno péčí o nemocné, umírající a zemřelé osoby. Spolek dohlíží na stav nemocného, provádí poslední obřady a pořádá a zařizuje pohřby. Pečuje také o pozůstalé, jimž poskytuje útěchu a je-li to žádoucí, tak i hmotnou a finanční podporu,

²⁶² Srv Iz 22,13; Kaz 1,2

²⁶³ Srov. KŘIVOHLAVÝ J., KACZMARCZYK S. Poslední úsek cesty, str. 83 - 86

²⁶⁴ Gn 25,8

²⁶⁵ Gn 35,28-29

²⁶⁶ Gn 49,33

²⁶⁷ NOUWEN, H.J.M. Úvahy o smrti a službě umírajícím, dle www.biblickedilo.cz.

ujímá se vdov po zemřelých manželích. Spolek byl podle židovské tradice založen již v biblických dobách (byť starozákonní texty tento název nezmiňují) a dodnes je toto Bratrstvo funkční v mnoha evropských židovských obcích. Pro své sociální poslání se těší její členové u svých souvěrců veliké úctě. Vznik tohoto Svatého bratrstva je vlastní odpovědí na utrpení ve světě, zejména na lidskou nemohoucnost, bolest, nemoc a smrt.²⁶⁸ Boží odměnu za tyto skutky milosrdenství jistě členové tohoto bratrstva obdrželi a obdrží, stejně jako starozákonní Tóbit, který podobné skutky prokazoval. „Konejte dobro a zlo vás nepostihne. Dobrá je modlitba v pravdě a milosrdenství se spravedlností, je lepší než bohatství s bezprávím. Je lépe prokazovat milosrdenství, než shromažďovat zlato. Milosrdenství vytrhuje ze smrti a očišťuje od každého hříchu. Ti, kdo prokazují milosrdenství, budou nasyceni životem.“²⁶⁹ „Hle, kdykoli ses modlil ty, Tóbite i Sára, já jsem vnesl připomínku vaší modlitby před Hospodinovu slávu. Když jsi pohřbíval mrtvé, právě tak. Když jsi neváhal vstát a opustit svou hostinu a šel jsi pochovat mrtvého, byl jsem poslán k tobě, abych tě vyzkoušel.“²⁷⁰

V rodině patriarchů vznikla rovněž krásná tradice vědomé přípravy na smrt a žehnání potomkům, to znamená předávání Božího zaslíbení další generaci. Žehnat svým potomkům může jen ten, kdo má jasný pohled na vlastní budoucnost a i na budoucnost svých potomků ve světle Božího zaslíbení.

Ve Starozákonních textech není možné přehlédnout jistotu Jóba, který ve svém utrpení vyznává: „ Já vím, že můj Vykupitel je živ a jako poslední se postaví nad prachem. A kdyby mi i kůži sedřeli, ač zbaven masa, uzřím Boha, já ho uzřím, pro mne tu bude, mé oči ho uvidí, ne někdo cizí, mé ledví po tom prahne v mém nitru.“²⁷¹

Každý člověk prochází už za svého života zkušeností smrti jiných lidí, ale nikdo nemůže mít zkušenost smrti vlastní. Pro nikoho není smrt snadnou záležitostí. Biblické Zjevení jí hledí zpřímá do tváře všude, kde se jí zabývá a odolává pokušení vyhnout se jí, nebo se nechat opájet iluzemi. Smrt blízkých zanechává po rozloučení s nimi²⁷² hluboký zármutek u pozůstalých a smrt musí předvídat každý i ve svém vlastním životě:

268 DE VRIES, S.P. Židovské obřady a symboly, Zlepšení, nebo zhoršení stavu, str. 241-243

269 Tób 12,7-9

270 Tób 12,12-14

271 Jb 19,25-27

272 Gn 49

„Každý člověk uzří smrt a zakusí smrt.“^{273 274}

Hebrejský výraz *mávet* označuje konec pozemského života, fyzickou smrt, násilnou,²⁷⁵ nebo přirozenou.²⁷⁶ Pozemský zánik vnímají starozákonní texty u všeho živoucího – u rostlin, zvířat, ale u člověka má smrt zvláštní teologické zabarvení. Je zdůrazňována smrtelnost, pomíjivost člověka.²⁷⁷ Člověk je sice stvořen k obrazu Božímu, ale od Boha se liší pomíjitelností, která je následkem prvního hříchu lidí.²⁷⁸ Smrt je zkrátka něco cizího Boží podstatě, a v pojetí SZ nebyla v původním Stvořitelském plánu, dostavila se až jako následek Božího soudu, „ačkoli Bůh nemá zalíbení ve smrti hříšníka.“²⁷⁹ Izraelci tak jako jiní orientálci neviděli ve smrti naprostý zánik existence. „Být připojen ke svému lidu“²⁸⁰ znamenalo odejít tam, kde žijí zemřelí, tj. do *šeólu*. *Šeól* musíme chápat spíše než křesťanským pojmem „peklo“ jako filosoficko-náboženský pohled starých Řeků, kteří si představovali odchod duší zemřelých do podsvětí, kde se rozdělili na spravedlivé a špatné, v tomto světě pobývali a za určitých podmínek mohli komunikovat se světem živých.²⁸¹

Podle židovského názoru duše zemřelých žijí v *šeólu* jakýmsi životem v polospánku, zapomenutí a klidu mlčení.²⁸² Není divu, že dotazování se mrtvých bylo přísně zakázáno, protože narušovalo výhradnost důvěry v Boha.²⁸³

To, čeho se věřící Izraelec skutečně obával, bylo, že v místě, kde přebývaly duše zemřelých, nebude možný styk s Bohem.²⁸⁴ Jen lidé v hrozném utrpení toužili po klidu smrti v *šeólu*.²⁸⁵ Ale později vlivem proroků se objevují názory, že „nezanecháš mou duši v podsvětí.“²⁸⁶ Důležité je také zdůrazňování smlouvy mezi Bohem a jeho lidem.²⁸⁷ Bůh má možnost vyzdvihnout člověka z bran smrti.²⁸⁸ Spravedlnost vytrhuje od

273 Srv Ž 89,49

274 Srv. KOLÁŘ, P., SBT, str. 453

275 Lv 20,11; Nu 35,30; S 26,6...

276 Gn 35,18; 1 Kr 2,1; Ž 18 55,5

277 2 S 14,4; Jb 28,4.13; Ž 9,21; Iz 51,12

278 Gn 3,1-19

279 Ez 18,23.32; 33,8

280 Gn 25,8; 35,29; Nu 20,24.26; Dt 32,50

281 ZAMAROVSKÝ V. Bohové a hrdinové antických bájí, str. 164

282 Ž 88,11 nn; 94,17; 115,17

283 Ex 22,18; Lv 19,13; 20,6.27; Dt 18,10; 1 Pa 10,13

284 Srv Iz 38,9.18

285 Jb 3,17

286 Ž 16,10

287 Jr 31; Ez 18

288 Ž 9,14

smrti.²⁸⁹ Smrt spravedlivého se podstatně liší od smrti hříšníka.²⁹⁰ Pravá moudrost přijímá smrt jako Boží vůli.²⁹¹ *Jizkor* – modlitba za zemřelé je zaznamenána v 2. Knize Makkabejské: „Viděl jej, jak vztáhl ruce a modlil se za všechno židovstvo.“²⁹²

Pohřební obřady jsou něčím všeobecně platným od pradávných dob. Starozákonní židé převzali většinu těchto zvyklostí: smuteční gesta,²⁹³ obřadné ukládání do hrobu,²⁹⁴ péči o hroby zemřelých,²⁹⁵ pohřební hostiny²⁹⁶ i dary na hrobech.²⁹⁷ Nechat někoho bez pohřbu bylo známkou zlořečení.²⁹⁸

Pohřeb – odevzdání mrtvých těl do hrobu byly vždy spojeny s náboženskými obřady. Jen z trestu bylo člověku znemožněno, aby se nad jeho tělem kněz pomodlil modlitbu za zemřelé a jeho tělo bylo uloženo do hrobu.²⁹⁹ Spalování zemřelých těl bylo rovněž znamením trestu.

Hroby byly vykopávány v zemi nebo vytesávány ve skalách. Také jeskyně mohly sloužit jako hroby k pochování zemřelých. U starých Izraelitů bylo tělo zemřelého považováno za nečisté. Proto se s pohřbem neotálelo a pohřby se konaly ještě v den úmrtí na místě vzdáleném lidským příbytkům.³⁰⁰ Dotyk s lidským zemřelým tělem znečišťoval na 7 dnů. Proto se kněží měli chránit styku s mrtvolou. Pochovávali jen své rodiče, svobodnou sestru, bratra, děti a pokrevního přítele.³⁰¹

Ve Starém zákoně nenajdeme nikde zmínku o kultu zemřelých, jaký byl běžný třeba v Egyptě.³⁰² To, že patriarcha Jákob a Josef byli balzamováni, nijak s kultem zemřelých nesouvisí. Je to jen známka tehdejších zvyklostí v Egyptě. (Gn 50,2-3; 50,26).³⁰³

Smrt se týká celého člověka. Člověk neumírá jako tělo, ale jako člověk v celém svém bytí. Umírá jako duchovní a tělesná bytost a Bible mezi těmito aspekty nevede silnou dělicí čáru, protože člověka činí člověkem spojení jeho těla i duše.

289 Př 10,2; 11,4.19

290 Srv Nu 23,10

291 Sir 41,4

292 2 Mak 15,12

293 1 Sam 3,31; Jr 16,7

294 1 S 31,12; Tób 2,4-8

295 Gn 23; 49,29-32; 50,12

296 Jr 16,7

297 Tób 4,17

298 Dt 21,23; 1 Kr 14,11; Jr 16,4

299 Lv 20,14; 21,9

300 Ez 39,15

301 Lv 21,1-4; Nu 19,11

302 VACHALA B. Zajímavosti ze starého Egypta, str. 158-160

303 Gn 50,2-3; 50,26

Starozákonní učení o smrti člověka je zároveň učením sociálním. Důvodem, proč člověk nemá konat zlo je Boží spravedlnost – Hospodin neponechá bez trestu nikoho, kdo by páchal zlo. Člověk se má naučit „počítat své dny“, aby se svěřeným životem dobře hospodařil a žil pro slávu Boží.

Závěr

Sociální význam Starého zákona, který jako jeden z prvních přichází, aby obohatil lidstvo svými sociálními zákony na pomoc chudým, cizincům, otrokům, dělníkům, sirotkům i vdovám. Vyžaduje spravedlnost v soudnictví a ohleduplnost ve vzájemném styku, pokojné smýšlení. Váží si míru a odsuzuje nenávisť, která vede k svárům a válkám. Kromě toho stanoví zákon lásky, a to dokonce i lásky k nepřátelům.

Vědomí, že Bůh miluje každého člověka, od nás vyžaduje, abychom uznávali i my jeho důstojnost. Spojení s Bohem propůjčuje každému člověku, ať je jakýkoli, absolutní, nedotknutelnou hodnotu. Tuto skutečnost si vzhledem ke své profesi plně uvědomuji; ve vztahu k těm, kterým v zaměstnání pomáhám i k těm, se kterými spolupracuji a žiji.

První ze základních otázek této práce bylo shrnutí sociálních skupin, které jsou aktuální i dnes. Snažil jsem se o co nejpřesnější formulace a charakteristiky, samozřejmě i s případnou kauzalitou, týkající se té které skupiny.

Druhé hledisko rozpracované v této práci bylo tím, co Bůh určil jako normu kvality, co dnes uznáváme jako řád stvoření. Nad tento standard je právě ono vyvolení Bohem, co člověka vyvyšuje a odlišuje a v poslední řadě i to, co člověka snižuje, degraduje jeho lidství, snižuje jeho hodnotu jako bytosti. Toto hledisko je patrné u mužů, žen i u dětí.

Rozvinutí původního záměru této práce bylo téma, zabývající se lidmi nemocnými. Toto obohacení vplynulo z praktického pohledu na člověka od jeho zrození až po jeho biologický konec.

Nesnažil jsem se v této práci o kritiku sociálního systému dneška, šlo mi o rozumné shrnutí sociálního systému, popisovaném ve starozákonních knihách. Přesto je patrné, že sociální systém, budovaný na přikázáních Desatera, inspirovaný Duchem svatým je v mnohém nedoceňován, jakoby se lidstvo nepoučilo z hodnotového systému, který dostal Zákon jako vzor od Boha samého.

Rozvinutím této práce by mohlo být zpracování pohledu na jednotlivé sociální skupiny v souvislosti s Novým zákonem, nebo aplikací na dnešní stávající sociální systém. Ale to už je jiná tematika.

Při studiu Starého zákona a při zpracovávání této práce jsem pochopil, že to, co vždy selhává v sociální sféře, je hodnotový systém. Ztrácejí se hodnoty, které člověka

dělají člověkem. Slovo „lidskost“ už nevyvolává v lidech to, co má: je to především milosrdenství, odpuštění, zodpovědnost za sebe i za jiné, odvaha říkat věci nemilé, nepopulární, ale pravdivé. Všechno dobré, co obsahuje Starý Zákon má jediný zdroj. Tím je Bůh. A Bůh je Láska.

„Když mlčíš, mlč z lásky. Když mluvíš, mluv z lásky. Když pomáháš, pomáhej z lásky. Láska ať v tvém srdci zakoření a vzejde z ní jen dobré.“ (sv. Augustin)

Conclusion

The social significance of the Old Testament, who was one of the first to come to enrich mankind with social laws to help the poor, foreigners, slaves, laborers, orphans and widows. Justice requires the judiciary and considerate in their dealings, peaceful mindset. Appreciates peace and condemns hatred that leads to strife and wars. In addition, the law of love, and even love of enemies.

Knowing that God loves everyone, requires us to recognize we his dignity. Connection with God gives to every man, whatever it is, absolute, inviolable value. This fact was due to their profession fully realize, in relation to those who work in the helping and to those with whom I live and worked.

The first of the key issues of this study was to summarize the social groups that are current today. I tried the most accurate formulation and characteristics, of course, with any causally related to that particular group.

The second perspective developed in this work was what God determined as the standard of quality, we now recognize as the order of creation. Above this is precisely the sort of standard chosen by God, and what distinguishes man exalts and last, and what a person reduces, degrades the humanity reduces its value as being. This aspect is seen in men, women and children.

Developing original intent of this work was a topic dealing with sick people. This enrichment resulted from a practical view of man from his birth to his biological end. I did not try in this paper to critique the social system of today, I was a reasonable summary of the social system, described in the Old Testament books. Nevertheless, it is evident that a social system, built on the Ten Commandments, inspired by the Holy Spirit is very much undervalued, as if humanity not learned from a value system that got the law as an example of God himself.

Developing this work could be looking at the processing of various social groups in relation to the New Testament, or applications to today's existing social system. But that is a different theme.

In the study of the Old Testament and in the processing of this work, I realized that what always fails in the social sphere, the value system. They lose the values that make humans human. The word "humanity" does not have the people what he has: it is mainly

mercy, forgiveness, responsibility for oneself and for others, the courage to say things unpleasant, unpopular, but true. Everything good that the Old Testament contains a single source. This is God. And God is Love.

"When you are silent, be silent out of love. When you speak, speak of love. When you help, help for love. Let love in your heart and the roots will come out of it just fine. "(St. Augustine

Seznam použité literatury:

- ALLMEN, von Jean-Jacques and col. Překlad MIŘEJOVSKÝ Jan. *Biblický slovník*. Kalich Praha 1991
- BEDNAŘÍK, Josef, Mgr. *Manželství*. Semestrální práce, Prešovská univerzita, ročník 2007
- BIBLE, PÍSMO SVATÉ STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA. Ekumenický překlad. Česká katolická Charita 1987
- CALVOCORESSI, Peter. Překlad HANÁK Vladimír. *Kdo je kdo v Bibli*. Nakladatelství Baronet Praha, 1996
ISBN 80-85890-63-1
- CÍSAŘ, Ivo. *Žena v Písmu Svatém*. Nakladatelství Cesta. Brno 1995,
ISBN 80-85319-46-2
- COHEN, Abraham. Překlad SIXTOVÁ Olga a ADAMOVÁ Eva. Talmud pro každého. Nakladatelství SEFER Praha 2006
ISBN 80-85924-49-8
- Colleges Christian Fellowship. Překlad KOŽELUHOVÁ, Alena Mgr. a kol. *Nový biblický slovník*. Návrat domů Praha 1996
ISBN 80-85495-65-1
- DE VRIES, Simon Philip. Překlad HOLÁ Marie. *Židovské obřady a symboly*. Vyšehrad Praha 2009
ISBN 978-80-7021-963-8
- DOLEŽEL, Jakub. *Teologie a sociální práce + biblické základy sociální práce*. Text pro ZS – Základy teologie pro sociální práci
- DOLISTA, Josef SDB. *Naděje vložená do manželství*. Matice cyrilometodějská s.r.o. Olomouc 1994
- DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v Bibli, ženy dnes*. Židovské muzeum Praha 2008
ISBN 978-80-86889-69-6
- DUPLACY, Jean GEORGE Augustin GRELOT Pierre. Překlad KOLÁŘ Petr SJ. *Slovník Biblické teologie*. Křesťanská akademie Roma 1991
- FOUILLOUX, Danielle and col. Překlad SENJUKOVÁ, Věroslava. *Slovník biblické kultury*. EWA Edition, Praha 1992

- GILLES, Anthony. E. *Lidé smlouvy. Příběh věrnosti ve Starém zákoně*. Přel. H. Kašparovská. Praha: Portál. 1993
- HOCHMANN, František. *Když mluvili proroci*. Nakladatelství ZVON Praha 1989
ISBN 80-7113-027-3
- KELENOVÁ, Jacqueline. *Ženy z Bible*. Nakladatelství BOOKS Brno s.r.o., 1998.
ISBN 80-7242-050-X
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Holešova*, Regionální půlměsíčník MěÚ Holešov. Holešov 1999
- KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2003
ISBN 80-7192-466-0
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Doc. PhDr. Csc. *Křesťanská péče o nemocné*. Advent Praha 1991
- KŘIVOHLAVÝ Jaro, KACZMARZCYK Stanislav. *Poslední úsek cesty*. Návrat domů, Praha 1995
ISBN 80-85495-43-0
- KUNETKA, František, doc. ThDr. *Židovský rok a jeho svátky*. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1994
- KUNICKÝ, Josef. *Rozjímavý překlad žalmů a kantik římského breviáře*. Křesťanská akademie Řím. 1970
- LÄPPLE, Alfred. *Úvod do Starého zákona*. Česká katolická charita, nakladatelství. 1972
- MACKERLE, Adam. *Různé aspekty sociální kritiky v knize Ámos*. Medzinárodná konferencia Biblia a etika, Banská Bystrica 1.3. 2011, str. 110 – 111
- MACKERLE, Adam. *Katolický týdeník*, 04/ 19-25. ledna, 2010. str.7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003.
ISBN 80-7178-549-0
- NEWMAN, Ja'akov. SIVAN, Gavriel. *Judaismus od A do Z*. Sefer 2009
ISBN 80-400895-3-4
- NOVOTNÝ, Adolf, ThDr. *Biblický slovník*. Kalich Praha 1956
- NYSSKÝ, Řehoř. *O stvoření člověka*. (380) NPNF2-05. Gregory Nyssa Dogmatic Treatises Etc – Christian Classics Ethereal Library
- OPATRNÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Pastorační středisko při

Arcibiskupství pražském, Praha 2003

PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR. *Kompendium sociální nauky církve*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2008

ISBN 978-80-7195-014-1

PLECHÁČOVÁ, Ludmila. in *Zvyky a ustanovení Židovské náboženské obce*. TYPOservis Holešov 1999

PUTÍK Alexander, PhDr. PAVLÁT Leo, PhDr., FIEDLER Jiří. *Židé – dějiny a kultura*. Židovské museum Praha 1997

ISBN 80-85608-17-0

RAHNER, Karl. VORGRIMLER, Herbert. Překlad JIRSA, František. *Teologický slovník*. České katolické nakladatelství Zvon Praha 1996

ISBN 80-7113-212-8

RINGDAL, Johan Nils. *Nejtěžší povolání světa*. Nakladatelství DOPLNĚK, Brno 2000

ISBN 80-7239-046-5

ROTTER, Hans. *Hodnota člověka a důstojnost dítěte*. Teologické texty, číslo 4, ročník 13, 2002

STAROZÁKONNÍ PŘEKLADATELSKÁ KOMISE. *Výklady ke Starému zákonu. I*. Kalich Praha 1991

ISBN 80-7017-408-0

STAROZÁKONNÍ BIBLICKÁ KOMISE. *Výklady ke Starému zákonu. III*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1998

ISBN 80-7192-240-4

ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český a česko-latinský slovník*. Olomouc. 2005. ISBN 80-7182-144-6

ŠPRUNK, Karel. *Knihy o Bibli*. Překlad z franc. Originálu *Le livre la Bible*, Albatros 1992

ISBN 80-0000244-2

ŠRAJER, Jindřich. *Plodnost v kontextu starozákonního manželství*. Teologické texty, číslo 5, ročník 12, 2001

VACHALA, Břetislav. *Zajímavosti ze starého Egypta*. Albatros 1989

VÍTEK, Tomáš. STARÝ Jiří a kol. *Věštění a prorokování v archaických kulturách*. Nakladatelství Herrmann a synové, Praha 2006,

ISBN 80-87054-04-0

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha Lidové nakladatelství 1982

Internetové odkazy:

<http://www.biblenet.cz>

<http://www.biblickedilo.cz>

<http://books.google.cz/>.

<http://www.google.cz>.

<Http://www.katolik.cz>.

<http://www.slovník-cizich-slov.net/>.

<Http://www.teologicketexty.cz>.

<http://www.vira.cz>

<http://cs.wikipedia.org>

Použité textové zkratky:

BS = Biblický slovník
NBS = Nový biblický slovník
SBT = Slovník biblické teologie
TT = Teologické texty
KT = Katolický týdeník

Biblické zkratky:

Dle BIBLE PÍSMO SVATÉ STARÉHO A NOVÉHO ZÁKONA. Ekumenický překlad.
Praha 1985

Gn = Genesis, 1. kniha Mojžíšova
Ex = Exodus, 2. kniha Mojžíšova
Lv = Leviticus, 3 kniha Mojžíšova
Nu = Numeri, 4. kniha Mojžíšova
Dt = Deuteronomium, 5. kniha Mojžíšova
Joz = Jozue
Sd = Soudců
Rt = Rút
1 S = 1. Samuelova
2 S = 2. Samuelova
1 Kr = 1. Královská
2 Kr = 2. Královská
1 Pa = 1. Paralipomenon, 1. Letopisů
2 Pa = 2. Paralipomenon, 2. Letopisů
Ezd = Ezdráš
Neh = Nehemjáš
Est = Ester
Jb = Jób
Ž = Žalmy
Př = Přísloví
Kaz = Kazatel
Iz = Izajáš

Jr = Jeremjáš
Ez = Ezechiel
Da = Daniel
Oz = Ozeáš
Am = Ámos
Mi = Micheáš
Tób = Tóbit-Tóbijáš
Jud = Júdit
Mdr = Kniha moudrosti
Sír = Sírachovec
1. Mak = 1. Makkabejská
2. Mak = 2. Makabejská

Ostatní zkratky

srv = srovnej
pozn. = poznámka
v = verš

Názvy měsíců židovského kalendáře

pořadí	hebřejsky	transkripce	délka	svátky	poznámky
1	ניסן	Nisan	30 dnů	Pesach ~ Jom ha-Šo'a	v Tanachu nazýván Aviv a Nisan
2	אייר / אייר	Ijar	29 dnů	Jom ha-Zikaron ~ Jom ha-Acma'ut ~ Lag ba-omer	v Tanachu nazýván jako Ziv
3	סיון / סיוון	Sivan	30 dnů	Šavu'ot	
4	תמוז	Tamuz	29 dnů	Půst 17. tamuzu	
5	אב	Av	30 dnů	Tiš'a be-av	
6	אלול	Elul	29 dnů	Roš ha-šana ~ Půst	
7	תשרי	Tišri	30 dnů	Gedaljův ~ Jom kipur ~ Sukot ~ Simchat Tóra	v Tanachu nazýván jako Etanim.
8	מרחשון / מרחשון	Chešvan	29 nebo 30 dnů		v Tanachu nazýván jako Bul
9	כסלו / כסלו	Kislev	29 nebo 30 dnů	Chanuka	
10	טבת	Tevet	29 dnů	Půst 10. tevetu	
11	שבט	Ševat	30 dnů		
12	אדר א'	Adar	29 dnů*	Půst Ester ~ Purim	* V přestupném roce má adar 30 a druhý adar 29 dnů.

- ♣ 1. *Nisan* - 30 dní - **Pesach** (březen-duben)
- ♣ 2. *Ijar* - 29 dní (duben-květen)
- ♣ 3. *Sivan* - 29 dní - **Šavu'ot** - den předání Tóry Mojžíšovi (květen-červen)
- ♣ 4. *Tamuz* - 29 dní (červen-červenec)
- ♣ 5. *Av* - 30 dní - **Tiš'a be-av** - tragický židovský den, r. 586 byl zničen Šalamounův chrám, 1942 začali převážet Židy zvaršavského ghetta do koncentračních táboru,... Postní den, den smutku (červenec-srpen)
- ♣ 6. *Elul* - 29 dní - **Roš ha-šana** - židovský Nový rok (srpen-září)
- ♣ 7. *Tišili* - 30 dní - svátek **Jom Kipur** - Den smíření, nejvýznamnější židovský svátek, kdy Hospodin odpustil Izraelitům zhotovení zlatého telete, Mojžíš byl obřezán, svátek všech svátků, **Sukot** - svátek sklizně, radostný den (září-říjen)
- ♣ 8. *Chešvan* - 29 nebo 30 dní (říjen-listopad)
- ♣ 9. *Kislev* - 29 nebo 30 dní - **Chanuka** neboli svátek světel, trvá 8 dní, den

opětovného vysvěcení druhého chrámu (listopad-prosinec)

♣ 10. *Tevet* - 29 dní (prosinec-leden)

♣ 11. *Ševat* - 30 dní (leden-únor)

♣ 12. *Adar* - 29 dní - **Purim** neboli kostky, hazardní hra - nejveselejší svátek.

Připomíná dne, kdy Hanah losoval, který den vyhubí Židy (více v knize Ester)
(únor-březen)